Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc első tíz honvéd főorvosa

Életrajzi adalékok

DOI https://doi.org/10.29068/HO.2026.ksz.7-43

Szerző **Pogányné Dr. Rózsa Gabriella,** MH Egészségügyi Központ,
Szent István Tudományos Akadémia rendes tagja
(ORCID: 0000-0001-8524-9603; MTMT: 10029841)

Kulcsszavak hadtörténet, katona-egészségügy története, honvédorvosok, 1848/1849

Absztrakt *A Magyar Honvédség katona-egészségügyének kezdete 1848. május 21-éhez köthető: ekkor született meg az a döntés, amely az újonnan megszerveződő tíz honvéd zászlóalj számára katonaorvosok kinevezését irányozta elő. A honvédsereg első orvosai bátran vállalták, hogy mindent hátrahagyva – korábbi civil vagy katonai egzisztenciájukat, biztos megélhetésüket, sok esetben családi hátterüket – a magyar szabadság ügyének és a szabadságharcban harcoló katonák szolgálatába álljanak.*

E doktorok szerepvállalása nem csupán szakmai feladatvállalást jelentett: személyükben olyan értelmiségiek csatlakoztak az újonnan szerveződő nemzeti haderőhöz, akik hivatásukat a legszélsőségesebb körülmények között is gyakorolni kívánták, vállalva a háborús viszonyokkal járó veszélyeket és bizonytalanságot.

Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa e tíz első honvéd főorvos – a honvédorvosi kar legkorábbi vezetőinek – nagyrészt eddig ismeretlen, vagy csak töredékesen feltárt életútját. A vizsgálat nemcsak az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc időszakára terjed ki, hanem – a rendelkezésre álló források adta lehetőségekhez mérten – nyomon követi sorsukat a szabadságharc leverését követő években és évtizedekben is.

BEVEZETÉS

A Magyar Honvédség históriája hagyományosan az 1848-as forradalom eseményeihez köti saját kezdetét. A nemzeti haderő születésnapjaként 1848. május 15-ét szokás megjelölni: ezen a napon született meg az a politikai döntés, amely a honvédség tényleges, szervezett felállítását előirányozta. Spira György értékelését idézve megállapíthatjuk: „valamely döntés történelmi jelentőségét sohasem a döntést szülő indítékok, hanem mindig a döntés szülte következmények határozzák meg". Batthyány Lajos kormánya május 15-i döntésének legközvetlenebb következménye az volt, hogy létrejött egy olyan hadsereg csírája, amely – függetlenül attól, milyen veszély elhárítására szánták eredetileg – a továbbiakban képes volt megvédeni az addig szinte teljesen védtelen forradalom vívmányait."[1]

Az események ezt követően sűrűn követték egymást. Május 16-án jelent meg a miniszterelnök felhívása önkéntesnek való jelentkezésre, a honvédek toborzása pedig május 18-án kezdődött meg Pesten.[2] A Magyar Honvédség katona-egészségügyének története csak néhány nappal indult később, születésnapja május 21-ére tehető. Ezen a napon kelt Sauer Ignác (1801–1863) országos főorvos[3] megbízólevele, amelyet báró Baldacci Manó (1807–1852), a nemzetőrség, illetve a honvédség szervezésére felállított központi szerv, az Országos Nemzetőri Haditanács elnöke írt neki. Baldacci a következő megkereséssel fordult Sauerhez: „A' fönn említett tanács bizalmasan megkéri tehát önt mint országos főorvost az iránt, hogy szólitsa föl az orvossebészeket, kik főorvosok 50 pft., alorvosok 30 pft havi fizetés mellett az önkénytes honvédseregnél alkalmazást nyerni kivánnak, hogy jelentsék magukat önnél".[4]

1848. május 23-án kelt felhívásában Sauer Ignác a tíz honvéd zászlóaljhoz 1-1 fő- és 3-3 alorvost keresett. A közlemény másnap, május 24-én jelent meg[5] többek között a *Pesti Hírlap* hasábjain, hiszen a forradalom és szabadságharc hivatalos lapja, a *Közlöny* csak 1848. június 8-án indult. Magától értetődően a korabeli orvosi szakfolyóirat, a Bugát Pál (1793–1865) és Flór Ferenc (1809–1871) szerkesztésében megjelenő *Orvosi Tár* is jelentős szerepet játszott az orvosok toborzásában. Innen idézem a hirdetést:

1 Spira György: *A pestiek Petőfi és Haynau között*. 205. o.
2 Benda Kálmán: *Magyarország történeti kronológiája. 3. kötet, 1848-1944*. 682. o.
3 Gortvay György: *Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története*.
4 Antal Lajos, Zétény Győző: *A magyar szabadságharc honvédorvosai*. 1. o. (A továbbiakban: Antal–Zétény.) A kötet különös történetével kapcsolatban Hermann Róbert: *A forradalom és szabadságharc centenáriuma a magyar történetírásban*. 492. o. „A [100.] évfordulóra megjelent egyetlen archontológiai munka. […] A szabadságharc honvédorvosainak adattárát elkészítő Antal Lajos, a háborús bűnösként elítélt Antal István testvére, nem adhatta ki a saját nevén a gyűjtését, hanem átengedte a közlés jogát Zétény Győzőnek, s így a kötetet is ez utóbbi jegyezte. Antal a szerzőségére való utalást anagrammaként rejtette el Flór Ferenc életrajzában."
5 Bona Gábor: *A honvédsereg első katonaorvosai*. 206. o. (A továbbiakban: Bona.)

„Fölszólitás az orvosok- és sebészekhez. A fölálitandó önkénytes honvédseregnél tiz főorvosi – a 50 pfr. havi díj mellett – és harmincz alorvosi állomás – 30 pfr. havi díjjal – állapíttatván meg; fölszólittatnak általam, az orsz. hadi tanács megbízása nyomán, azon orvos-sebésztudorok és sebészek, kik a fönnevezett állomásokra alkalmazást nyerni óhajtanának, hogy ebéli bizonyítványaikkal ellátott folyamodványaikat – mellyekhöz eddigi működésükről szóló csatolványok, okleveleik, s hogy minő nyelvekben jártasok, meléklendők – minél rövidebb idő alatt nálam kézbesittsék – Pesten, május 23-dikán 1848. Sauer Ignácz, ország-főorvosa."[6]

Az újonnan megalakuló nemzeti haderő számára a katonaorvosok alkalmazása több szempontból is nélkülözhetetlen volt. Feladataik közé tartozott egyrészt az alkalmassági vizsgálatok lebonyolítása, a preventív és gyógyító tevékenység megszervezése hadi- és majdani békeidőben – ilyen volt például a kolera és a venereás betegségek elleni küzdelem[7] –, de aktuálisan a folyamatban lévő harcok alatt, mozgósítás idején a kiürítés és a tábori katona-egészségügyi ellátás megszervezése és folyamatos működtetése, biztosítása élvezett prioritást[8]. A honvédség katonaorvosai, a nemzeti haderőhöz elsőként csatlakozott doktorok egy része, illetve 1848-1849-ben „az elsők", a honvédorvosi kar vezetői, irányítói közül többen is voltak, akik korábban a császári hadsereg kötelékében szolgáltak, majd annak mundérját levetve csatlakoztak a magyar szabadságharchoz. Maga Sauer Ignác is bizonyos fokig ismerte az osztrák katona-egészségügy működését, ahogyan a későbbi országos tábori főorvosok – így Stáhly Ignác (1787–1849) és az örökös helyettesként működő Töltényi János (1819–1870) – személyükben is biztosították a szakmai tapasztalatok átörökítését a két haderő között. Ez egyrészt a már létező szabályzatok, szervezeti megoldások és eljárások átvételét tette lehetővé, másrészt jól illeszkedett abba a katonai hagyományba, amely szerint a más országok hadseregének ismerete – akár együttműködő félként, akár lehetséges ellenfélként – a katona- és katonaorvosi képzés szerves részét képezte.

A nemzeti haderő orvosi karának megszervezése kapcsán azonban azt is meg kell jegyezni, hogy ez tulajdonképpen párhuzamosan zajlott az orvosi működés, az orvosképzés és általában a magyar egészségügy már a forradalom előtt megkezdődött reformjának előkészítésével, melyet a hazai orvostudomány nagyjai koordináltak, legfontosabb „műhelyei" pedig maga a pesti orvoskar, az *Orvosi Tár* szerkesztősége és szerzői köre, illetve a pesti Szent Rókus Kórház volt.

6 *Orvosi Tár.* 1848/22. 352. o.

7 Svéd László, Faludi Gábor: *Gondolatok a járványokról, háborúkról, pandémiáról és a honvédelemről.*

8 Svéd László: *Aktualitások és tények a katonaorvoslás történetéből.*

A kormány Sauer javaslatai alapján július elején megerősítette a katonaorvos-jelöltek kinevezését, és az, hogy a honvédorvosok tiszti rangot kapjanak, reményt adott a civil szférából érkező, vagy a császári seregből való átlépésen gondolkodó további leendő doktorok számára, hogy eltűnik a különbség a harcoló, combattans és a nem harcoló, non combattans katonák jogállása között. A korabeli általános vélekedés szerint ugyanis a nem harcoló katonák, így az orvosok is csak „másodrendű" tisztek, „holott – Stáhly Ignác és Réczey Imre (1804–1874) szavaival élve – a tábori orvos nem csak a' csatatéren koczkáztatja életét, hanem ezen kívül még a' kórházakban is működését – sokszor ragályos betegségek körül élete' veszélyeztetésével – teljesíti".[9]

A Sauer által javasolt katonaorvosok jegyzékét a miniszterelnök annyi változtatással fogadta el, hogy végül egy-egy zászlóaljhoz első lépésben csak egy fő- és egy alorvost nevezett ki, nevüket a *Közlöny* 1848. július 8-ai száma tette közzé:

„Királyi helytartó ő fensége által a' ministerelnök előtertésére [sic] a' nemzeti honvédsereg zászlóaljaihoz főorvosokul Czindery Pál, — Laszlovits N., — Matavovszky Ferdinand, — Kalazdy Ignácz, — Szabó Vazul, — Kozma József, — Szigethy Mihály, — Mangold Salamon, — Rosenberg Károly, — 's Walter Ferencz […] orvosok neveztettek ki. Pest, jul. 7-én 1848."[10]

A híradás első fele a zászlóaljak számának sorrendjében adta meg a tíz zászlóalj-főorvos nevét. Mivel ők a legelsők voltak, tehát személyükben ők tekinthetők a mai Magyar Honvédség katonaorvosi kara legkorábbi képviselőinek, érdemes röviden életrajzukra, honvédorvosi tevékenységük előtti hivatásgyakorlásukra, többük esetében is a császári sereg katonaorvosaiként szerzett tapasztalataikra, illetve – amennyire a rendelkezésre álló források ezt megengedik – a forradalom és szabadságharc bukása utáni sorsukra szintén kitérni. Példájuk még akkor is sokat elárul 1848/1849 résztvevőiről, ha e „tízek" társadalomtudományi statisztikai értelemben semmiképpen sem tekinthetők reprezentatív mintának. És azért az önfeláldozó bátorságért, hogy mindent otthagytak a hazáért és a függetlenségért harcolókért, mindenképpen megérdemlik, hogy megemlékezzünk róluk, összegyűjtve életútjuk azon, ma jobban hozzáférhető adatait, amelyek a már hivatkozott Antal – Zétény-, illetve a Bona-féle két korábbi feldolgozásban még nem szerepelnek[11].

---

9 Stáhly Ignácnak és Réczey Imrének az orvosi kar közgyűlése nevében írott levele Mészáros Lázár hadügyminiszternek. Budapest, 1848. május 31. Idézi: Antal–Zétény: 14. o.

10 *Közlöny*. 1848/29. 115. o. A közlemény a zászlóaljak újonnan kinevezett alorvosainak nevét is megadta (Schöft Károly, Hintermayer József, Bányai Farkas, Studényi Ferencz, Ottmajer Mihály, Herczl Fülöp, Zachariás Miklós, Gabányi József, Ringenbach József, Horváth József, Hoffman Vilmos, Miskolczy Ferencz, Szaiff József, Tüske Ferencz, Kissfy Zsigmond, Stöckl József, Moreczky Farkas, Illovay Pál, Affumi Antal és Hagel Lipót) a terjedelmi korlátok miatt azonban felsorolásuk megérdemelten csupán emléket állít nekik, karrierjük ismertetésétől el kell tekinteni.

11 Jelen kutatás számára alapvető forrásul szolgáltak a ma már online hozzáférésben hatalmas adatmennyiséget közkinccsé tévő hazai és külföldi adatbázisok, az Arcanum Digitális Tudománytár, a Hungaricana, az Osztrák Nemzeti Könyvtár Anno adatbázisa, valamint számos vonatkozó nemzeti névtér, illetve újabb szakirodalmi feldolgozások.

CZINDERY PÁL

Czindery Pál születési adatai a rendelkezésre álló forrásokban eltérő változatokban szerepelnek. Bona Gábor szerint Nagykanizsán született 1808-ban, nemesi család sarjaként látta meg a napvilágot. Az Antal – Zétény-féle összeállítás adatközlése alapján ismeretlen helyen, 1810-ben született, a *Wiener Zeitung*ban a Josephinum frissen végzett katonaorvosainak névjegyzéke azonban 1810-es születési évvel és kassai származással tünteti fel. [12] Figyelembe véve az orvosi hivatás XIX. század első harmadában tapasztalt viszonylag alacsony társadalmi presztízsét, kevéssé valószínű, hogy akár egy főnemesi körökkel rokonságban álló, ám elszegényedett nemesi család fia is ezt a pályát választotta volna.[13], így a nemesi származás kérdése mindmáig nyitott marad.

Orvosi diplomáját Czindery 1833-ban szerezte meg. Ezt követően tábori orvosi segédként kezdte meg katonai szolgálatát, majd 1840-ben elvégezte a bécsi Katonaorvosi Akadémiát (Josephinum). Disszertációját a himlőoltás történetéről[14] írta, amely témaválasztás jól illeszkedett a korszak egyik legfontosabb közegészségügyi kérdéséhez. Többéves szolgálat és – mai szóhasználattal élve – jelentős katonai-orvosi munkatapasztalat megszerzése után 1848 tavaszán a császári hadsereg 12. számú, ún. Vilmos gyalogezredéből lépett át a magyar forradalom hadseregének kötelékébe.[15]

A pesti toborzású 1. honvéd zászlóalj főorvosaként 1848 júliusában Hirsberg Tamással, a Wasa gyalogezred orvosával együtt jelentős szerepet vállalt a délduntúli megyék katonai kórházhálózatának megszervezésében. Július 17-én a térség katonai és civil vezetői megállapodtak abban, hogy az akkor mintegy 30 000 fős fegyveres erő egészségügyi ellátására Csáktornyán, Perlakon, Kanizsán, Pécsett, valamint egy később kijelölendő somogyi településen kell kórházakat létesíteni. Döntés született az 500 fős befogadóképességű nagykanizsai kórház elhelyezéséről, az ott alkalmazandó orvosok és ápolószemélyzet létszámáról, az élelmezés módjáról, a szükséges felszerelésekről, valamint a felügyelet és a gazdasági igazgatás rendjéről. Külön határozat foglalkozott a gyógyszerellátás biztosításával és a nemi betegségek terjedésének megakadályozása érdekében bevezetendő rendészeti intézkedésekkel is.

A július 20-án, a hadügyminiszternek benyújtott, némileg módosított javaslat már egy mintegy 3000 fő befogadására alkalmas kórházi hálózat kialakítását vetette fel Nagykanizsán, Pécsváradon, Pécsett, Szigetváron, Marcaliban és

12 Antal–Zétény: 106. o.; Bona. 207. o.; *Vezeichniß der im Schuljahr 1839/40 an der medic. chirurgischen Josephs-Akademie greduiert gewordenen Doctoren…*

13 Bán Péter: *Magyar történelmi fogalomgyűjtemény. 1. kötet.* 347–348. o.; Héjja Julianna Erika: *Az orvosi szereptudat és a hivatás társadalmi presztízse a 19. század folyamán*. Kiss László: *Külső ártalom (pipázás) rákkeltő szerepéről – reformkori magyar közlés*.

14 Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvosdoktori értekezések. 3. kötet*. 215. o.

15 Antal–Zétény: 106. o.

Perlakon. Bár Czinderyék elképzelését a hadügyminiszter elfogadhatónak tartotta, jelezte, hogy katonaorvosokat nem tud biztosítani, ezért a kórházakban polgári orvosokat kell alkalmazni."[16]

A szabadságharc alatt Czindery több másik kórházban, például a pesti Császárfürdőben lévő ispotályban[17], illetve rendező főorvosként[18] is szolgált Pesten és vidéken egyaránt, közben azonban megbetegedett, ezért 1848. november végén engedély nélkül Pestre utazott.[19] Ennek tényét Stáhly is igazolta, és csak áprilisban jelentkezett újra szolgálatra, a szabadságharc alatt törzsorvosi rangot is kapott[20]. Pesten végül Windisch-Grätz tábornagy fogságába esett. [21]

A szabadságharc utáni sorsáról annyi bizonyos, hogy 1867–1868-ban Nagykanizsán működött orvosként, és a megyei Honvédegylet tagja volt.[22] Dörnyei Sándor a *Régi magyar orvosdoktori értekezések* című biobibliográfiai korpuszában közölt rövid életrajza szerint a szabadságharc után elhagyhatta a hadsereget, már 1858-ban kanizsai orvosként praktizált, majd 1875-től honvéd főorvosként ismét a magyar hadsereg szolgálatába állt. Czindery Pál 1883-ban hunyt el Nagykanizsán.[23]

LASZLOVICH ÁGOSTON KÁROLY

Laszlovits N. néven került be a honvéd zászlóalj-főorvosok kinevezési jegyzékébe; helyesen Laszlovich Ágoston Károly. Zágrábban született 1814-ben, illetve egyes források szerint 1814 körül. Orvosi diplomáját 1838-ban szerezte meg Pesten. Doktori értekezését a himlőről és a himlő elleni vakcináról, illetve annak történetéről írta[24], ami a korszak egyik kiemelt közegészségügyi kérdésének számított.

Agilis szakmai tevékenységéről csupán néhány, szórványos adat áll rendelkezésre. Katonaorvosi pályafutását megelőzően Zágrábban praktizált, és egy 1843-as forrás tanúsága szerint – bár végül sikertelenül – pályázott a horvátországi protomedicusi (főorvos) stallumra.[25] Az *Agramer Zeitung* 1845. július 5-i száma arról tudósított, hogy Laszlovich doktor több zágrábi orvostársával együtt orvosi szakmai egyletet

16 Szőts Sebestyén: *Csányi László kormánybiztos tevékenysége 1848 áprilisától szeptember végéig.*
17 Vasvári Jenő: *Az 1848-as szabadságharc tábori kórházai. 2. rész.* 385. o.
18 *Dr. Czindery Pál rendező főorvos jelentése a budai Császár-fürdő melletti kórház sebesült katonáiról.*
19 Hermann Róbert: *Görgei Artúr és Csány László levelezése. 2. rész.* 177. o.
20 Bona. 207., 220. o.
21 Balassa Béla: *A Kossuth-idők hazafias orvosai.*
22 Bona. 208. o.
23 Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvosdoktori értekezések. 3. kötet.* 215. o.
24 Laszlovich Ágost Károly: *Dissertatio medica variolarum et vaccinae historiam illustrans.*
25 Österreichische Staatsarchiv. HHStA Kabinettsarchiv Staatsrat, 1843

alapított, amelynek célja a városban előforduló különlegesebb orvosi esetek közös megvitatása volt. A híradás szerint az eseményről a *Pesther Zeitung* július 1-jei száma is cikkezett.[26]

A zágrábi civil orvosi pálya[27] feladására és a magyar forradalom aktív támogatására minden bizonnyal az éppen az orvosokat toborzó felhívás megjelenésének napján történtek és Josip Jelačić horvát bán politikája és kifejezett magyarellenessége adtak okot. Egy korabeli tudósítás szerint fegyveres ifjú nemzetőrök a magyar casinóba betörvén, az ott vacsoráló két Csubekovics ügyvédet, Laszlovich orvost, Jakcsich kereskedőt, Tomekovics táblabírót és Heinzman megyei sebészt iszonyú fenyegettésekkel elfogták, s a városházára vitték, honnan azonban a csendbizottmány által eleresztettek."[28]

Sauer Ignác javaslatára Laszlovich doktort a budai központú 2. zászlóaljhoz nevezték ki, Perczel Mór seregéhez. Katonaorvosi tevékenysége során viszonylag gyors előmenetelt tett lehetővé felkészültsége és szakmai tapasztalata: 1848. december 16-ai hatállyal a Dráva mentén felállított hadtest tábori főorvosává léptették elő.[29]

A szabadságharc bukását követő sorsa egyelőre ismeretlen. Ugyanakkor figyelemre méltó adalék, hogy a horvát immunológiatörténeti szakirodalom Laszlovich Károlyt (August Dragutin Laslovićot[30]) 1838-as doktori disszertációja révén a szakterület második legkorábbi hazai művelőjeként tartja számon.[31] Ez a tény arra utal, hogy nem csupán gyakorló orvos volt, hanem elméleti érdeklődéssel és szakmai ambíciókkal is rendelkezett, s e felkészültség különösen alkalmassá tette a katonaorvosi szolgálat során betöltött felelős vezető szerepre. Az általa választott szakterület – a fertőző betegségek és az immunológia – a XIX. századi katonaorvoslás szempontjából egyébként is kiemelt jelentőséggel bírt.

MATAVOVSZKY NÁNDOR (FERDINÁND)

Alsó- és felső-rauschenbachi Matavovszky (Ferdinánd) Nándor 1814-ben született a Szepes vármegyei Podolinban, római katolikus családban. Orvosi tanulmányait Pesten végezte, majd pályája kezdetén alorvosként dolgozott a pesti szegénygyermekkórházban. Orvosdoktori disszertációját – amely magyar nyelvű összefoglalót és latin címet is tartalmazott – *A görvélykór, annak lényege, felosztása és gyógymódja a pesti gyermekkórházban tett tapasztalatok*

26 *Kais. Kön. priv. Agramer Politische Zeitung.*

27 Nader, Joseph: *Medicinal-schematismus der* österreichischen *Monarchie. 1848*. 152. o.

28 *Pesti Hírlap*. 1848/64. 470. o. Az itt közölt zágrábi hírek között más magyarellenes attrocitások is olvashatók.

29 Bona. 213. o.; Gazda István: *A szabadságharc egészségügye és honvédorvosai*. 2. kötet. 440. o. (A továbbiakban: Gazda.); Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvosdoktori értekezések. 2. kötet*. 10. o.; *Közlöny*. 1848/199. 936. o.; *Pesti Hírlap*. 1848/64. 470. o.; Antal–Zétény: 162. o.

30 *Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu*. Katalog.

31 Buterin, T. és mások: *Polustoljetni dug:* Šime *Vlahović (1932. – 1977.) i imunološka priprema prve transplatacije burega u Hrvatskoj = Half a century of debt:* Šime *Vlahović (1932 – 1977) and immunological preparation of the first Kidney transplantation in Croatia*.

után)[32] címmel írta, és a Schöpf-Merei Ágoston (1804–1858) irányítása alatt működő intézményben szerzett gyakorlati tapasztalataira alapozta. 1848-ban korábbi főnöke ajánlotta Stáhly Ignác országos főorvos figyelmébe.

Pályája kezdeti szakaszában jelentős hatással volt rá Balassa János, akinek sebészeti tanszékén tanársegédként tevékenykedett, továbbá Birly Ede Flórián (1787–1854) szülészprofesszor, valamint a Rókus Kórház akkori igazgatója, a szintén sebész Piskovich János (1805–1847)[33] mentorálása alatt is dolgozott.[34] Ezek a személyek és intézmények a reformkori magyar orvostudomány és egészségügyi reform meghatározó szereplői voltak, s közülük többen később a szabadságharc katona-egészségügyében is szerepet vállaltak.

Katonaorvosi pályázata benyújtásakor Matavovszky Pesten lakott[35], 1848 júniusában a Szegedről és környékéről toborzott 3. honvéd zászlóalj főorvosaként csatlakozott a honvédséghez. 1849. február 16-ai hatállyal a 8. hadosztály törzsorvosává léptették elő. Szemlélő törzsorvosi minőségében több tábori kórház felállításában vett részt, a már működő intézményeket pedig szakmai tanácsaival, illetve — szükség esetén – operáló orvosként is segítette.

Tevékenységére Kossuth Lajos is felfigyelt, aki 1849. április 10-én, Gyöngyösön kelt levelében határozott hangon hívta fel figyelmét a személyes jelenlét és felelősségvállalás fontosságára:

„Ennélfogva meghagyom és szoros kötelességévé teszem törzsorvos úrnak, hogy ezutánra a puszta írással meg nem elégedve egy helyrül addig el ne távozzék, míg a létező vagy felállítandó kórházat a körülményekhez képest becsületes állapotba nem helyezte s betegeinek gyöngéd és gondos ápolásárul nem gondoskodott."[36]

Matavovszky országos főhadparancsnoksági törzsorvosként nem csupán a gyógyító tevékenységekre fordított figyelmet, hanem a katonai kórházak szervezeti és igazgatási kérdéseire is. A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött iratai tanúsága szerint a kunmadarasi és kunhegyesi kórházak élére katonai parancsnokok és számvevőtisztek kinevezését kezdeményezte, akik alkalmasak voltak a katonai rend fenntartására és az egészségügyi igazgatásra. A rendelkezések értelmében az újonnan kinevezett parancsnokok kötelesek voltak állomáshelyük elfoglalása előtt nála jelentkezni.[37]

A szabadságharc idején Matavovszky Nándor doktor Vetter Antal altábornagy és Damjanich János tábornok

32 Budán, 1844.

33 Hollán Henrik: *Adatok és szemelvények a Szent Rókus Közkórház és fiókjai alapításának és fejlődésének történetéből*. 55. o.

34 *Dr. Matavovszky* Nándor.

35 *Budapesti Utasító. 1848*.

36 *Kossuth Lajos levele Matavovszky Ferdinánd törzsorvosnak, a gyöngyösi katonai kórház állapotáról.*

37 *Matavovszky* Nándor kérelme. *Varga segédtiszt átirata*.

igazgató törzsorvosa, illetve kezelőorvosa is volt. Családjáról megemlíthető, hogy testvére, Károly, szintén részt vett a szabadságharcban, honvéd számvevő századosként.[38])

A szabadságharc bukása után Matavovszky másfél évig bujkált Aradon, majd ezt követően ott telepedett le végleg és nyilvánosan. Később a város kórházának igazgatójaként működött, és nevéhez fűződik az 1775-ben alapított intézmény korszerűsítése. A szabadságharcot követő években a kórház működését gyakran politikai megfontolások befolyásolták, Matavovszky azonban 1857-ben közkórházzá szervezte át, majd 1877-ben jelentős fejlesztéseket hajtott végre az intézményben.[39]

Sajtóhír szerint azonban már József főherceg 1872. szeptemberi aradi látogatása alatt a megyei kórházat is megtekintette, „s a lehető legnagyobb megelégedését fejezte ki az ott uralkodó kitűnő rend, tisztaság és beosztásért Matavovszky Nándor ottani főorvosnak, ki az intézet élén áll s mindent elkövet, hogy e kórház minden tekintetben megfeleljen rendeltetése czéljának. József főherczeg elismerésének több izbeni meleg kézszoritással adta jelét a főorvosnak, kinyilatkoztatta, hogy ily mintaszerűen kezelt kórházat még nem talált vidéken sehol. [sőt] Néhány hó előtt a király is, Aradon mulatása alkalmával, szintén ily elismerőleg nyilatkozott a kórház kezeléséről, midőn azt látogatásával szerencséltette."[40] Az 1884-es uralkodói vizitáció egyik programja úgyszintén az intézménybe vezetett.[41] De kórházigazgatóként Matavovszky nem csupán a gyógyító praxisban jeleskedett, hanem szorgalmazta az orvosi tapasztalatok tudományos feldolgozását, erről egyik munkatársának, Kovalszky Ferencnek az Orvosi Hetilapban megjelent cikke is tanúbizonyságot tett[42]. Emellett a volt honvédorvos 1864-ben a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulatnak úgyszintén tagja lett[43].

Kiemelkedő munkásságát 1879-ben királyi tanácsosi címmel, 1885-ben III. osztályú vaskoronarenddel ismerték el[44]. Az 1885-ös Országos Kiállítás egészségügyi szakcsoportjában az aradi kórház igazgatói tevékenységéért az „Arad haladásáért" kitüntetést nyerte el[45] „A közkórház fényképe, a berendezése és működési mód leírása, statistika s betegségek nemeiről és betegforgalomról az utolsó 10 éven át"[46] című anyagáért. Működése alatt a kórház nemzetközi viszonylatban elismert példaadó intézménnyé vált, így több alkalommal

38 Antal–Zétény: 171–172. o.; Bona. 214. o.; Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvosdoktori értekezések. 2. kötet.* 41. o.; Gazda. 53., 55., 68., 128., 349., 442. o.; *Kineveztetnek…* ; Niemeyer Felix: *A részletes kór- és gyógytudomány tankönyve.* 778. o.; Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. 8. kötet.* 792-794. o.

39 Gaal Jenő: *Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája.*

40 *Reform.* 1872/252. 2. o.

41 *Egyetértés.* 1884/234. 2. o.

42 Kovalszky Ferenc: *Közlemények az aradmegyei* kórházból. 867. o.

43 *Gyógyászat.* 1864/12. 240. o.

44 *Budapesti Közlöny.* 1885/87. 1. o.

45 *Az Országos Kiállítás kitüntetései.*

46 *Az 1885. évi budapesti országos általános kiállításra elfogadott bejelentések.*

külföldi szakmai látogatói is voltak Matavovszky igazgatónak.[47] 1894-ben, még aktív kórházigazgatóként ünnepelte orvosi működése ötvenéves jubileumát. Az ünnepséget az Arad megyei Orvos- és Gyógyszerészi Egyesület szervezte.

Polgári orvosi és tudományos tevékenysége mellett Matavovszky mindvégig megőrizte katonai identitását. Kezdetektől előfizetője volt az 1867-ben indult *A Honvéd* című katonai szaklapnak,[48] 1871 januárjától pedig az Aradi Honvédegylet elnöki tisztét töltötte be.[49] 1873. június 18-án Ferenc József a Magyar Királyi Honvédség kötelékében, alezredesi rendfokozatban szabadságolt állományú főtörzsorvossá nevezte ki. Saját kérelmére 1887 szeptemberében helyezték nyugállományba.[50]

Dr. Matavovszky Nándor 1902-ben hunyt el Aradon, 89 éves korában. Mivel nőtlen volt, vagyonát végrendeletében – a család esetleges kihalása esetére – a szepesi nemesség ifjainak kiképzésére"[51] ajánlotta fel. A korabeli sajtó szerint az oldalági rokonok 1908-ig pereskedtek az alapítvány ellen.[52] Halála előtt azonban egy, jó hírnevét részben megtépázó ügy is napvilágra került: egy titkos feljelentés alapján vizsgálat indult beszállítói túlfizetések és ellenőrizetlen számlák ügyében, amelynek eredményeként Matavovszkyt 2134 korona megfizetésére kötelezték.[53]

KÁLAZDY (KÁLOZDY) IGNÁC

Kálazdy (Kálozdy) Ignác, a pozsonyi 4. nemzetőr zászlóalj első főorvosa életéről viszonylag kevés konkrét adat áll rendelkezésre, különösen, ha összevetjük – feltehetően ifjabb – fivére, Kálazdy Mór (más névváltozatok szerint Kálazdy/Kálozdi Mór János, illetve Johann Nepomuk Kálazdí[54]) pályaívével, aki szintén honvéd törzsorvosként szolgált. Bona Gábor valószínűsíti, hogy Kálazdy Ignác Tatán született, Kaufmann Ignác, zsidó vallású hentesmester fiaként. A család 1847-ben magyarosította nevét Kálazdyra[55] (változatai: Kálazdÿ, Kálózdy, Kálózdi, Kálóczy), és ezzel egy időben római katolikus[56] hitre tért.

Mindkét fiú Bécsben szerzett orvosi diplomát, de éppen Ignácról nem tudható, hogy melyik tanévben, és disszertációjának sem sikerült nyomára bukkanni. Az Antal–Zétény-féle összeállítás szerint Kálazdy Ignác a forradalom kez-

47 *Dr. Matavovszky* Nándor.
48 *A Honvéd*. 1867/9. 74. o.
49 *Ellenőr*. 1871/126. 3. o.
50 *6989. eln. 1887. szeptember 13.*
51 *Hatszázezer korona kulturális célra*.
52 *Háromszázhuszezer koronás hagyaték*.
53 *Pesti Hírlap*. 1902/264. 6. o.
54 Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon*. 1110. o.
55 Szentiványi Zoltán: *Századunk névváltoztatásai 1800-1893*. 112. o.
56 Bona. 212. o.

detén megszerveződő nemzetőrséghez csatlakozott és honvédorvosi pályázata benyújtásakor pozsonyi nemzetőr-orvosként praktizált, 1848. június végén jelentkezett a honvédséghez és kapott főorvosi kinevezést a városban formálódó honvéd zászlóaljhoz.[57]

Pontosan nem lehet ismerni azon dátumokat, amikor a Kálazdyak a forradalom és szabadságharc híveiül szegődtek, mindazonáltal érdekes történelmi „találkozás" lehetett 1848 tavaszán, amikor a bécsi egyetemi ifjúság küldöttségében Kálazdy Mór Pozsonyban járt, aki Kossuth Lajosnak az országgyűlésben 1848. március 3-án elhangzott beszédét Johann Nepomuk Kálazdy néven németre fordította; a teljes szöveget egyébként egy magyar medikushallgató, Goldner Miksa vitte Bécsbe.[58] Az eseményről 1889-ben egy újságcikk úgyszintén megemlékezett[59], de arra nem tért ki, hogy ekkor a városi nemzetőrség már megszerveződött-e, és Kálazdy Ignác csatlakozott-e már hozzá, vagy éppen ezen eseménynek volt-e szerepe az aktív feladatvállalásában. Mindenesetre a két máshol élő és tevékenykedő fivért a történelmi pillanat összehozta és innentől egymással vállvetve küzdő, utóbb emigrációban hosszan együtt szenvedő közös pályára állította.

Kálazdy Ignác honvéd főorvosnak a szabadságharc alatti szolgálatának egyik első emlékezetes lépése az volt, hogy saját vagyonát nem kímélve „a' zászlóalj örökös használatára négy, szelenczébe zárt […] 560 pftnyi értékű tiszta angol ezüst s aczélból készült boncz'- s egyéb orvosi eszközöket" ajándékozott, melyért Baldacci a *Közlöny* hasábjain nyilvánosan köszönetet mondott.[60] Ez az adomány nagy segítséget jelenthetett a magyar seregnek, hiszen a már folyó harcokkal párhuzamosan az egész hadügy és minden részterülete esetében, így az orvosi eszközgyártásban is, önálló, a császári haderőtől független intézményrendszert kellett felépíteni.

Kálazdy Ignác doktor kezdetben a Délvidéken szolgált és 1848 decemberében került az erdélyi sereghez, ahol Bem alatt is szolgált. 1849. február 4-én a vízaknai csatában megsebesült és fogságba esett. Az eseménysorozatról *A Honvéd* közölt többrészes memoárt, ebben olvasható Huszár Ferenc hadnagy tollából, hogy a császári katonák hogyan kezelték a foglyokat, így a sebesült katonaorvost is: „A császáriak igen sok sebesültet szállítottak Szászvárosra, közöttök volt egy olyan is, aki ezelőtt két nappal Szerdahelyen ágyban fekvő törzsorvosunkat, Kálózdyt Kossuth kutyának nevezvén, sipkájával arczul csapta."[61] Szerencsére a doktor a hadifogságból sikeresen megszökött, így rövidesen már vissza tudott lépni a szolgálatba és maga gyógyíthatta a február 7-én a kezén sebesülést szenvedett Bem tábornokot. Márciusban a brassói kórházban működött, április-május hónapokban pedig újra Bemmel tartott a bánsági hadjáratban.[62] (Ekkor történt, hogy az *Alföldi Lap*ban

57 Antal–Zétény: 146–147. o

58 Csillag István: *Kálazdy* Mór törzsorvos az 1848/49-es szabadságharcban.; Miskolczy Ambrus: *Horn Ede zsidó reformtörekvései 1848-1849-ben*. 52. o.; Sándor Pál: *Az emancipáció történetéhez Magyarországon 1840-1849*. 305. o.

59 *A 48-iki napokból*.

60 *Közlöny*. 1848/44. 195. o.; *Közlöny*. 1848/49. 105. o.

61 Huszár Ferenc: *A piskii csata*. 352. o.

62 Bona. 212. o.

egy közlemény rossz hírét keltette.[63]) Az 1849. július 20-án kelt hadügyminisztériumi parancs szerint törzsorvosi rangban „ezennel Bácska-Bánátban tanyázó sereghez, hova Bem altábornagy úr által is küldetett, vezényeltetik, a nevezett sereg egészségi ügyeinek vezetésével megbízva"[64]. Ugyanezen a napon kelt Szegeden az az irat, amelyben Dr. Töltényi János (1819–1870) törzsorvos, a Hadügyminisztérium egészségi osztályának helyettes vezetője a felülvizsgálati ügyek irányításával bízta meg őt.[65] Más feladatai miatt Kálazdy végül egy alacsonyabb rangú orvost delegált e területre, ezért július 25-én a Főhadparancsnokság állandó szolgálattételre egy törzsorvost kért Szegedre a minisztériumtól.[66]

A szabadságharc leverése után fivérével[67] és többekkel együtt Bem tábornok társaságában Törökországba menekült. A rendelkezésre álló források itt némi bizonytalanságban hagyják az utókort azt illetően, hogy Aleppóban melyik „Kálazdy doktor" volt Bem kezelőorvosa, illetve az, akit igaztalanul a tábornok megmérgezésével gyanúsítottak. A források következetesen keresztnév nélkül emlegetik Kálazdy doktort, a feldolgozások Kálazdy Mórt valószínűsítik, viszont az, hogy korábban is Bem orvosának neveződik ez a Kálazdy, inkább Ignácra utal, aki több hónapon keresztül Bem „apó" seregében szolgált.[68] Kálazdy Mórt katonaorvosi szolgálata a Felvidékhez, illetve (Észak)Nyugat-Magyarországhoz kötötte.

A két Kálazdy további sorsáról csupán néhány adalék áll rendelkezésre. Kálazdy Mórról az tudható, hogy 1863-ban újra Magyarországon volt. A pesti orvostanhallgatók segélyegylete számára – az 1863. január 31-én elhangzott beszámoló szerint gyöngyösi illetőségű orvosként – másik három doktortársával együtt adakozott.[69] 1863. szeptember 19-étől 26-áig részt vett a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pesten megtartott IX. vándorgyűlésén[70], és ezen pesti időszaka alatt, szeptember 24-én lett a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat rendes tagja.[71] Egyéb jellegű tevékenységei mellett orvosi vonatkozású még, hogy a Gyöngyösön 1866-ban megnyitott kádfürdő életre hívásában és működtetésében úgyszintén jelentős szerepet vállalt: „Schweizer Antal

63 Antal – Zétény: 146. o.

64 MNL OL. *Hadügyminisztériumi iratok*. 1849. Eü. Osztály. 2725. Hivatkozza: Antal–Zétény: 146–147. o.

65 *Töltényi János őrnagy és törzsorvos jelenti az Országos Főhadparancsnokságnak.*

66 *Driska Szilárd (Konstantin) levele.*

67 Bona. 212. o.

68 Ács Tivadar: *A száműzöttek. Fiala* János 1848-49-i honvédalezredes emlékiratai az emigrációból.; *Bem halála Aleppóban*.; Bernstein Béla: *Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz és a zsidók*.; Csillag István: *Kálazdy* Mór törzsorvos az 1848/49-es szabadságharcban.; Hamvai E.: *Fiala* Jánosnak följegyzései Bem apó utolsó napjairól, betegségéről és haláláról. 27 – 30. o.; Hajnal István: *A Kossuth-emigráció Törökországban*.; Kertbeny Károly: *Alphabetische Namensliste ungrischer Emigration*: *1848-1864*. 27. o.; *A magyar emigránsok Törökországban*., 218. o.

69 *Az orvostanhallgatók segélyegylete Pesten.*

70 Chyzer Kornél: *A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1840-től 1890-ig.*

71 *Orvosi Hetilap.* 1863/39. 785. col. A következő évben is fizetett a szervezetnek: *Orvosi Hetilap.* 1864/2. 31–32. o.

[…] a legnagyobb áldozatokkal egy, a legújabb tapasztalatok alapján épült, és a lehető csínnal kiállított gőz- és téli kádfürdővel szaporíto[tta] városunk általános és közhasznú intézeteit […] Üdvözöljük továbbá ezen fürdőintézet főtényezőjét, melyet ez az általános szeretet és közbizodalomban részesülő tek. Kálazdy Mór orvostudor úrban lelt, s ki nemcsak, hogy ebben az orvosi felügyeletet elvállalni sziveskedett, hanem az egész vállalat létrejöttét saját indítványának szüleményéül tekinthetjük, melyet is az alapkő letételétől utolsó kalapácsütésig a legkitűnőbb szakavatottsággal vezetett."[72] Kálazdy Mór „Gyöngyös város egyik keresettebb gyakorló orvosa, s kiváló tevékenységű polgára mult mart. hó 22-én elhunyt. Temetése a polgárok tömeges részvéte melleit ment végbe."[73]

Kálazdy Ignácról sokkal kevesebb tudható, és a fellelt források nem utalnak arra, hogy végleg hazatért volna Magyarországra. Kertbeny Károly 1864-bem jelentette meg névjegyzékét a szabadságharc után emigrációba kényszerült magyarokról, ennek adatközlése szerint „Kálozdy doktor 1848-ban törzsorvos, 1849-ben menekült török földre, 1850-től Aleppóban, feltehetően még akkor (1864-ben is) külföldön él, többek szerint renegát, vagyis iszlám hitre tért és Beyrutban török katonai szolgálatban áll".[74] 1869-ben a *Magyarország* és a *Nagyvilág* arról tudósított, hogy „Dr. Kálozdy Ignácz, egykor Bem törzsorvosa, ki később a török és angol hadseregben szolgált, hosszú hontalanság után közelebb tért haza Beyruthból."[75] Ezután sokáig nem bukkant fel neve a sajtóban, és kérdéses, hogy mi lehetett az apropója annak, hogy 1881 őszén több hazai lap cikkezett Kálazdy Ignác doktorról, aki 1869-ben röviden hazalátogatott, a hírek szerint azonban ekkoriban Aleppó egyik leggazdagabb embere volt. A sajtóhírek szerint Bem egykori táborkari törzsorvosa török katonai szolgálatban vezérorvos lett, és kétévi zsoldja helyett – mivel a kormány és a sereg akkor is éppen pénzzavarral küzdött –, Aleppóban földbirtokot kapott s ezt unokaöccsével, […] Mórral, mint jószágigazgatójával „szorgalmas kezelés által virágzó állapotba juttatta", így vált a környék legnagyobb birtokosává, Aleppó „magyar nábob"-jává.[76]

A *Pesti Hírlap* 1903. november 21-ei számában tette közzé az unokaöcs, Kálazdy Mór gyászjelentését, aki 67 éves korában hunyt el. Ekkor a nagynéni, dr. Kálazdy Ignáczné már özvegyként szerepel.[77]

Ha az nem is tudható teljes bizonyossággal, hogy a két honvédorvos Kálazdy közül melyikük volt Bem apó „igazi" orvosa, azt mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy a magyar emigráns orvosok nagy megbecsültségnek örvendtek a török társadalomban és szaktudásuk messze fölülmúlta az akkori helyi átlagot. Jól illusztrálja ezt például Egressy

72 *Gyöngyösről a következő sorokat vettük.*
73 *Gyászhír.*
74 Kertbeny Károly: *Alphabetische Namensliste ungarischer Emigration. 1848-1864.* 27. o.
75 *Magyarország és a Nagyvilág.* 623. o.
76 *Fővárosi Lapok.* 1881/226. 1340. o.; *Függetlenség.* 1881/274. 2. o.; *A Hon.* 1881/373. 3. o.; *Magyar Polgár.* 1881/228. 3. o.; *Politikai Újdonságok.* 1881/41. 574. o.
77 *Pesti Hírlap.* 1903/320. 18. o.

Gábor memoárjának vonatkozó rövid részlete: „A töröknek orvosra igen ritkán van szüksége, hanem azért az ilyen iránt határtalan tisztelet s kegyelettel viseltetik, legyen az bármi nemzetű vagy vallású. Az orvos személye nála szent, sérthetetlen. Ez nem jön a gyaurok sorozatába. Vannak török orvosok is, kik a sztambuli török orvosi egyetemből kerülnek ki, s kik körülbelül annyit szoktak tudni, mint a mi falusi kuruzsló asszonyaink. A pashák házi orvosai – kik mind európaiak – igen jól fizettetnek. Községnek itt orvosa nincs. […] Egy emigráns orvossal Sumla városának örmény községe szerződést kötött három évre. Az orvos évi díja közel 2000 pht, szállás és szabad gyakorlat. A keresztény orvos háremekbe is beléphet, természetesen háremőrök kíséretében…”.[78] De nem csupán a szemtanú emlékeiben élt ez a kép, hanem a tudományos kutatás úgyszintén ezt igazolta: „Az 1848/49-es szabadságharc után 31 honvédorvos menekült Törökországba, az ő nevükhöz fűződik az isztambuli Orvosi Akadémia felállítása /1850/. Gaál Gusztáv honvéd törzsorvos Bécsben Skoda asszisztense volt, részt vett a bécsi forradalomban, Bem Bécsből való kiszöktetésében. Később Görgey seregének kórházi felügyelője, Szeged katonai főorvosa volt. A szabadságharc bukása után belépett a török hadseregbe, annak vezérorvosa, majd az isztambuli orvosi akadémia belgyógyász tanára lett. Ezen akadémia tanára volt Hamerschmidt Károly, Bem egykori tábori törzsorvosa is, aki megalapította a török Természettudományi Múzeumot, s számos tankönyvet is írt. A török hadseregben az egykori honvédorvosok közül Robay János, Schneider Antal, Kálazdy Móric és Mustárdy János futott be nagy karriert.”[79] A hivatkozott forrás nem említette a mindmáig homály fedte sorsú Kálazdy Ignácot.

LUGOSI SZABÓ VAZUL

Lugosi Szabó Vazul 1820-ban Jánkon született, családja 1632-ben a gyulafehérvári káptalani levéltár egyik oklevelében nemesi előnévvel említődik[80], apja görögkatolikus pap volt. Szabó Vazul tanulmányait 1842-ben a Kolozsvári Orvos-sebészi Tanintézetben kezdte meg, a következő évtől Bécsben folytatta stúdiumait és 1843 decemberében a *Hírnök* arról tudósított, hogy „az 1842/43 iskolai évben a bécsi cs. k. egyetemnél következő hazánkfiai lettek orvos- és sebésztanárokká… Lugosi Szabó Bazil Jankáról”[81], 1846-ban pedig megszerezte orvosdoktori, illetve műtői oklevelét a császárvárosban. Eleinte itt volt másodorvos és a Kir. Magyar Természettudományi Társulat 1846. augusztus 22-én tartott évnegyedes ülésén a bécsi cs. kir. közkórház alorvosaként nyerte el a szervezetben a rendes tagságot.[82]

78 *Egressy Gábor törökországi naplója 1849-1850.*

79 *16. orvoskongresszus 1884 augusztusában.*

80 Tagányi Károly: *Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett nemesi oklevelek jegyzéke.* 184. o.; *Lugosi Szabó család említése. MNL OL A 130 – Illésy – 1sz30/2.*

81 *Bécsből.*

82 *[A Kir. Magyar Természettudományi Társulat] Évnegyedes közgyűlés aug. 22-kén 1846.* 368. o.

A szabadságharc kezdetén országos boncnokból lett a Győrött szervezett 5. zászlóalj főorvosa; a *Nemzeti Ujság* így tudósított erről: „Szabó Vazul orvos-sebészdoctor, a bécsi közkórházban több évig másodorvos, Magyarhon részéről műtő […] főorvosul a honvéd V. zászlóaljához, mellynek állomása Győrött vagyon, kineveztetett. Jó aquisito. Illy készületü egyén egyedül személyes megjelenésének köszönheti kinevezését, mi a ministerelnök igazságszeretetének egyik tanúsága".[83] 1849. július 17-én kapott törzsorvosi rangot, így a végvidéki tábori kórházi hálózat vezetője is volt.

A forradalom után Aradon börtönt szenvedett, az 1851-es amnesztia után Pesten gyakorolta hivatását, 1852-ben korábbi alma materében, a Kolozsvári Orvos-sebészeti Tanintézetben csak a hadi és polgári kormányzóság közbelépésére nem kapta meg a tanári kar által neki szánt gyakorlati sebészeti tanári állást.[84] Az üggyel kapcsolatban az is tudható, hogy a sebészeti tanszék korábbi vezetőjét, dr. danczkai Pattantyús-Ábrahám Adeodátot a forradalom és szabadságharc alatti szerepvállalása miatt felségárulásért fosztották meg állásától és vetették börtönbe, helyére pedig az első helyen rangsorolt másik rebellis orvos, Szabó helyett a hatalomhoz hű, egyébként nem rossz orvost, Nagel Emilt (1817–1892) nevezték ki.[85]

Szabó Vazul 1854-től nagyszebeni törvényszéki orvosként működött, 1861-től – egyes források szerint 1862-től – megyei főorvos lett. E minőségében a környéken pusztító marhavész elleni védekezésben is aktív szerepet vállalt. A kiegyezést követően, amint lehetősége nyílt rá, ismét csatlakozott a honvédséghez: 1870. június 21-től a nagyszebeni 21. zászlóalj ezredorvosa[86], és már 1867-től előfizetője volt A *Honvéd*nak.[87] Katonai szolgálata 1882. szeptember 26-ával ért véget, amikor a „9-ik honvéd huszárezredben I. osztályú tettleges állományú ezredorvos, a megtartott felülvizsgálat alapján, mint „rokkant", folyó évi október hó 1-vel nyugállományba helyeztetik."[88]

Orvosi működésében jelentős szerepet játszott a gyógyvizek iránti érdeklődése, mely korai éveitől elkísérte. Doktori disszertációját *De arthritide* címmel a köszvényről írta, később számos előadást tartott és közleményt publikált a vízgyógyászat témájában,[89] az 1860-as években több homeopátiával foglalkozó tanulmányt is jegyzett.[90] 1891-ben alapító tagja volt a Magyar Balneológiai Társaságnak, több gyógyfürdőt alapított – „Erdély balneologicus viszonyainak javításán fáradozott hosszú időn át a tettel és írásban[91] –, ezek közül a leghíresebb az előpataki volt, melyről számos ismertetés fűződik nevéhez. Fürdőorvosi munkásságát, személyét őrzi, a fürdő,

83 *Beküldetett.*
84 Mainzer János: *A Kolozsvári Orvos-sebészi Tanintézet történeti vázlata 1775-1872*. 29–30. o
85 Bugyi Balázs: *Sebészettörténetünk vitatható személyisége*: *Nagel Emil kolozsvári sebésztanár.*
86 *Gyógyászat*. 1870/27. 447. o.; *A Magyar Királyi Honvédelmi Ministerium és a Honvédség névkönyve*. 174. o.
87 *A Honvéd*. 1867/6. 3. o.
88 *Rendeleti Közlöny*. 1882/23. 173. o.
89 Bona. 217. o; Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvosdoktori értekezések. 3. kötet.* 180. o.; Gazda. 2. kötet. 452. o.; *A honvédorvosok kinevezése*.; Antal–Zétény: 212–213. o.
90 Kapronczay Károly, Angetter, D.: *Szabó, Basilius (Vazul).*
91 *Gyógyászat*. 1892/39. 474. o.

amelynek fejlesztéséért és népszerűsítéséért hosszú éveken át fáradozott.

A XIX. század végi fürdőélet hangulatát a szakfolyóiratok tudományos közleményei mellett a napisajtó is megörökítette: „Aki csak egy napot is mulat Élőpatakon, az nem teheti, hogy meg ne emlékezzék a jóságos Szabó Vazulról, Élőpatak páratlan fürdőorvosáról. Idestova huszonöt éve gyógyítgatja itt betegeit úgy medicinával, mint kalabriász, ferbli, tarokk-partiekkal. Köréje csoportosul a vendégek örege, elfeledni köszvényes lábukat s a fiatal orvos Schwartz körül a fiatalság köszvényt szerezni egésséges lábaikra. Mert hát fiatal orvosunk a nagyváradi cigányok zenéje mellett olyan táncmulatságokat rendez, hogy beválnának még – hogy sokat ne mondjak – margitszigeti táncestélynek is.[92] De nem csupán a Monarchia gemütlich fürdőéletének volt karakterisztikus figurája, hanem az Előpatakon polgári és honvéd fürdőkórház alapításán munkálkodott a helyi birtokosság támogatását is megnyerve: „A kórház terve kész, egy kevés pénz is volna hozzá, mintegy 1556 ft. – építőanyag, kézi munka és fuvarerő rendelkezésre áll ingyen, vagy olcsón. A honvédelmi miniszer figyelmét is magára vonta a dolog, ki sietett magának az ügyre vonatkozó tájékoztató hivatalos felvilágosításokat megküldetni. Mind a politikai, mind a honvédhatóságoktól remélhető pártolás és segély."[93] Az 1876-ban a *Gyógyászat*ban megszellőztetett kórházalapítási terv egy 1881-es híradásban már működő intézményről és köztiszteletben álló alapítójáról szól: „A 72 éves öreg, – mint honvéd dandár orvos – hat honvéd számára itt egy kis kórházat alapított, kik a fürdőidény alatt teljes ellátásban részesülnek. E miatt a derék öreg ur köztiszteletben részesül és érdekes látni, midőn honvédorvosi egyenruhában még meglehetős szilárd tartással végig megyen az itteni sétányon s jobbra balra katonásan köszönget a vendégeknek".[94]

A katonaorvoslásnak a sebészet és a járványtan mellett mindig is kiemelten fontos területe volt a szemészet, Lugosi Szabó Vazul honvédorvos ezen a területen úgyszintén kiemelkedő művet hagyott az utókorra. Már 1870 őszén indítványozta a Kézdivásárhely közelében fekvő torjai „Büdös-barlang" mellett országos szemkórház felépítését, hiszen a tapasztalatok alapján a barlang kénes kigőzölgése számos gyógyulni vágyót vonz „a köznép, de méltó közönség" köreiből a vidékre, illetve igazolt terápiás erővel rendelkezik például az egyiptomi szembaj, a trachoma esetében. A korabeli napilapok tájékoztatása szerint azonban csak „ócska fabódék" szolgálják a páciensek kényelmét. Egyik jeles példa a forradalom és szabadságharc idején a dinasztiához hű báró Ferdinand von Schierding[95] székely gyalogsági ezredes volt, akit az erdélyi országgyűlés 1846-ban honfiúsított.[96] A belügyminisztériumhoz benyújtott beadványra a miniszter 1870. november 30-án elrendelte, hogy

92 Bolgárfalvy: *Előpatak*.
93 *Gyógyászat*. 1876/14. 228. o.
94 M. I.: *Hazánk földje*. 1. Előpatak. 570. o.
95 Kővári László: *Erdély története 1848-49.* 14. o.; Nagy Iván: *Magyarország családai. 10. kötet.* 87. o.
96 *Gazdasági Lapok*. 1870/41. 576. o.; *Politikai Ujdonságok*. 1870/42. 504. o.

Kovászna megye prominensei terjesszék be a leendő kórháznak a költségeket is magában foglaló terveit.[97] A *Gyógyászat* az 1871-es évfolyam első számában így értékelte a projektet: „Szabó Vazul tr. Felső-Fehér megye főorvosa Erzsébetvárosból véleményt nyújtott be Pesten a m. kir. belügyminisztériumhoz a Büdösön (Erdély keleti részén) tervezett állami szemgyógyintézet tárgyában. Egyelőre Büdösön, mely barlangjaiban sok kénköneny-léget (gas hydrothionicum) fejleszt, egy ötven személyre való gyógyintézet és egy vendéglő felállítását ajánlja, mely nyáron fogadna be betegeket; ez később európai hírű gyógyhelyré fogná magát kinőni."[98] Később a közelben lévő Altorja községe egy hold földterületet ajánlott fel a gyógyintézmény céljaira.[99] A lassan kibontakozó fejlesztéshez jelentős hozzájárulás volt még, hogy Szabó doktor végrendeletében 1200 forintot hagyományozott a közeli Kézdivásárhely városára a kórházépítés céljára, illetve kikötötte, hogy ha egyenes ági örökösei nem maradnak, akkor teljes hagyatéka ezt a célt szolgálja. A rendelkezésemre álló forrásokban erre más utalást nem találtam, de a sajtóhírek azt sugallják, hogy bizonnyal az adományozót személyes hála kötheti e gyógybarlanghoz. [100]

Dörnyei szerint Szabó Vazul Előpatakon halt meg 1892-ben, Bona Gábornak Kapronczay Károlyra alapozott[101] adatközlése alapján 1910-ben Nagyszebenben. Az Arcanum Digitális Tudománytárban való keresés találati halmaza inkább előbbit, az 1892-es halálozási évet igazolja: „Halálozás. Lugosi dr. Szabó Vazul honvéd ezredorvos haláláról kaptunk gyászjelentést. A boldogult a nyáron Élőpatakon tartózkodott s itt érte utól a halál. A család a következő gyászjelentést adta ki: Alólírottak fájdalomdult kebellel tudatják, hogy a gondos édes atya, szerető testvér és nagybátya lugosi dr. Szabó Vazul nyug. m. kir. honvéd ezredorvos, Felsőfehérmegye volt főorvosa, az előpataki gyógyfürdő birtokosai szövetkezetének felügyelőségi tagja, folyó hó 15-én reggel 4 órakor jobb létre szenderült. A boldogulnak drága hamvai folyó hó 16-án délután 4 órakor fognak saját házából a gör. kel. sirkertbe örök nyugalomra helyeztetni, mely végtisztességbeni részvételre úgy a rokonok mint az ismerősök meghivatnak. Élőpatak 1892. év szeptember 15-én. Az elhunytnak fia: lugosi Szabó Vazul, nővére: lugosi Szabó Verona, unokái: Tamás Irma, Petrus Jenő. Béke lengjen porai felett!"[102] A *Székely Nemzet* 1892. évi szeptember 20-ai számában pedig egy „Jelenvolt" a temetésről számolt be, a nekrológban személyéről teljes bizonyossággal beazonosító adatokkal szolgálva. Az írásból azt is megtudhatjuk, hogy „kétszeres bajtársa, kartársa és barátja" búcsúztatóját Dr. Otrobán Nándor[103], szintén 1848-as jeles honvédorvos, Erdélyben tevékenykedő balneológus tartotta.[104]

---

97 *Gyógyászat*. 1870/49. 800. o.

98 *Gyógyászat*. 1871/1. 16. o.

99 *Ellenőr*. 1872/191. 3. o.

100 *Kolozsvár*. 1893/58. [3]. o.; *Székely Nemzet*. 1893/37. 4. o.

101 Kapronczay Károly, Angetter, D.: *Szabó, Basilius (Vazul)*.

102 *Székely Nemzet*. 1892/140. 4. o.

103 Antal – Zétény: 184. o.; Pogányné Rózsa Gabriella: *Könyvgyűjtő katonaorvosok György Aladár Magyarország köz- és magánkönyvtárai című művében*. 77–78. o.

104 *Jelenvolt: Dr. Szabó Vazul*.

Lugosi Szabó Vazul életének egy sajátos és különlegesen érdekes, értékes momentuma az 1848/1849-es relikviák gyűjtése volt. Nem sokkal halála előtt – a fentebb idézett nekrológ alapján talán már halálát közeledni érezve – adományozta Bem tábornoknak a forradalom és szabadságharc idején is használt sétabotját a Székely Nemzeti Múzeumnak. De úgyszintén ő szerezte meg az erdélyi hadjárat katonai vezérének gyűrűjét is „tizenhét Napoleonaranyért", amely később Erősdre, imecsfalvi Imecs Ernő (1856–1942) füdőigazgató családja tulajdonába került.[105] A cimélium történetéről az adományozás kapcsán a *Székely Nemzet* hosszabb cikket is közölt: „Bem apó botja. A Székely Nemzeti Múzeum ereklyéje. aug. 17. Nemrégiben jeleztük volt, hogy a Székely Nemzeti Múzeum ismét egy becses ereklyével fog gazdagodni. Az ereklye, Bem apó botja, ma már a múzeumban van; a napokban adta át Kelemen Lajosné ő nagysága, kinek dr. Szabó Vazul honvéd ezredorvos adta az előpataki fürdőn a múzeum számára. A történelmi bot változatos sorsát Zách József postahivatalnok abban a levélben beszéli el, melynek kíséretében a botot az ezredorvos urnak megküldötte. A levél a *Hermannstädter Zeitung* 1884. évi 104. számában jelent meg, magyar fordításban igy hangzik: Nagyságos Doktor ur ! Mint Ön előtt tudva van, 1. hónap 12-én hunyt el váratlanul karánsebesi Juhász József, volt 1848-as honvéd alezredes. Kilencz évig voltunk szomszédok, mely idő alatt többször beszélt előttem viszonyairól és élményeiről, úgy, hogy azokba teljesen beavatott. Tizenöt évet töltött Angliában mint száműzött; összeköttetésben volt az ott elhunyt Mészáros, egykori hadügyminiszterrel. Mészáros, halálos ágyán, egy egészen kezdetleges botot bízott reá, amelyet Bem tábornok sok éven keresztül, a magyarországi hadjárat alatt is használt, egész haláláig; kérte, hogy gondoskodjék erről az emlékről, hogy az ő (a Juhász) halála után is megbízható kezekbe kerüljön. Midőn Juhász egész váratlanul hunyt el, anélkül, hogy végrendelkezhetett volna, legfőbb vágyam volt, hogy bármily áron is a botot magamnak megszerezzem; nem is gondoltam, hogy oly könnyen, teljesen ingyen kapjam meg. Mint értéktelen fadarabot, tűzre akarták tenni. Ezt a botot adom át most nagyságodnak, mint általam nagyrabecsült honvédnek, kérve, hogy a megillető helyre juttassa; biztosítom, hogy a tiszteletre méltó öreg Juhász úr állítása igaz voltában a legkevésbé sem lehet kételkedni, annyival kevésbé, mert hozzáteszem, hogy Juhász úr boldogult felesége, aki vele volt Angliában, a fennebbieket többször bizonyította, úgy Juhász, mint felesége ezt a botot ereklyeként őrizték. Nagyságodnak kiváló tisztelettel alázatos szolgája, Zách József, kir. postahivatalnok és Nagy-Szeben, 1884. január 28. Az idézett lap szerint dr. Szabó Vazul eleinte a m.-vásárhelyi Teleki-könyvtárnak akarta adni ez ereklyét, minthogy Bem tábornok szobra is M.-Vásárhelytt van. A bot nyolczvan czentiméter hosszú, csak nagyoltan faragott hársfa, gömbölyű fekete csont fogantyúval, kilenc cm. vastag, a csontgombtól tíz cm.-nyire át van fúrva, a lyukon szil volt áthúzva, hogy annál fogva a csuklóra lehessen akasztani. A Székely Nemzeti Múzeum igazgatósága köszönettel fogadja az ereklyét, mely nagyon jó

105 *Bem tábornok sétabotja*.

helyen van a Bem érdemjele mellett."[106] A Székely Nemzeti Múzeum közleménye pedig részletes leírást ad a sétabotról: „Nagyjában kifaragott hársfa, gömbölyű feketecsont fogantyúval; alsó vége kopott, érczkarika nélkül; hossza 79 cm., vast. 9 cm., a gömbtől 10 cm. távolságra át van fúrva szíj számára".[107]

Egy másik fontos történelmi és hazafias értékű ereklye Vasvári Pál (1826–1848) zöldköves gyűrűje volt, amelyet 1848-ban, az erdélyi hadsereg szervezésekor a „nagyváradi hölgyek" készíttettek számára a városban működő Seres[108] nevű ötvösnél, „fellapján egy nyitott könyvet tüntet föl, melyen keresztül kard van fektetve. A könyv egyik lapján e szavak vannak bevésve: „Márczius 15-ike 1848." A második lapon e két betű : V. P." – olvasható a Vasárnapi Újságban.[109] Szabó Vazul attól a Korkes Miklós román katonától vásárolta meg, akinek fejszecsapásai alatt Vasvári életét vesztette. Sajtóhírek szerint a gyűrű 4-5 aranyat ért, azonban a doktornak 14 aranyat kellett fizetnie érte, illetve azért a „dicsérő okmány"-ért, amelyet a gyilkos a bécsi kormánytól tettéért elnyert. Az ékszert az orvos 1873-ban felajánlotta a nagyváradi Biharmegyei Múzeum számára megvételre, így a sajtó felhívást tett közzé Nagyvárad népéhez ezen nemes célra való adakozásra, hiszen „Nagyváradé volt a hős, legyen Nagyváradé emléke is. A befolyó, bármily csekély adományokat nyilvánosan nyugtázni fogjuk".[110] Az ereklyét végül nem szerezte meg Nagyvárad közössége, hanem a család – Szabó Vazul a sajtóhírekből tudhatóan rokona volt Vasvárinak[111] – tulajdonában maradt. A család azonban egyéb módon úgyszintén ápolta hős fia emlékét, közös döntésük alapján a volt honvédorvos a Csonka-havas alatt, Mariselnél (Havasnagyfalunál), a hősi halál helyszínén emlékkövet tervezett „Paulus Vasvári Fehér, natus in Tisza-Buzd. 1826; abiit 1849. 22 jun. pro patria in lupta libertatis. Fratri pia soror posuit." felirattal.[112] A Vasvári-kör folyamatosan tartotta a kapcsolatot Szabó Vazullal, halála után pedig megkereste a családot további iratok vagy „ereklyék" megszerzése ügyében.[113]

106 D. i.: *Bem apó botja*.
107 *A Székely Nemzeti Muzeum*.
108 *Vasvári Pál gyűrűje (I).*
109 *Egy szabadsághős ereklyéje*.
110 *Vasvári Pál gyűrűje (II).*
111 *Vasárnapi Újság*. 1885/32. 521. o.
112 *Vasvári Pál s a mariseli csata*. 1.o.; *Az erdélyi Csanka havas alatt*.; *Vasvári Pál emléke*.; S. Pataky Leo: *A mariseli csata napja* 1. o.
113 *Kolozsvár*. 1892/264. 2. o.

DR. KOZMA JÓZSEF

Kozma József 1807-ben született Kaposvárott, római katolikus családban. Orvosi tanulmányait Pesten végezte, ahol 1831-ben szerezte meg orvosi oklevelét. Doktori disszertációját *De cortice cascarillae* címmel a Karib-térségben honos cascarilla kéreg emésztőrendszeri gyógyhatásairól és gyógyszerformáiról írta.[114] Fiatal orvosként Somogysárdon „egy nemes társaság orvosa"-ként[115] praktizált, 1831-ben Csorba József megyei főorvos irányítása mellett részt vett a kolerajárvány elleni küzdelemben[116], amelyben civil lakosok mellett a környéken lévő katonai alakulatok számos tagja is megbetegedett, 1831 augusztusában már 150 kolerás vagy koleragyanús katonáról tudtak a hatóságok. A járvány Somogyban – a különféle források és metodika alapján – mintegy 2000 áldozatot szedett[117] Ezt a járványügyi tapasztalatát Kozma doktor a forradalom és szabadságharc alatti kolera idején minden bizonnyal hasznosítani tudta.

A korabeli sajtóban elszórtan található apró adalékok szerint 1832 szeptemberében részt vett Bécsben a német természetvizsgálók és orvosok tizedik vándorgyűlésén, ahol az összesen 413 résztvevőből a 34 magyarországi és erdélyi között van.[118] Az *Orvosi Tár* előfizetői között még 1838-ban is (Somogy)Sárdi orvosként jegyezték[119], a következő esztendőben azonban már Pesten praktizált, 1839-ben lett tagja az 1837-ben életre hívott Budapesti [sic] Királyi Orvos Egyesületnek. 1840-ben a Bugát és Flór féle névjegyzékben is pesti orvosként szerepelt.[120] 1844-ben azonban levélben kérte a szervezetből való kilépésének elfogadását, ezt az 1845. évi első ülés jegyzőkönyve örökítette meg.[121] Döntése indoklása a későbbi szakirodalomból ismerhető meg: a tagságnak az alapításkor tapasztalt nagy lelkesedése idővel megcsappant, csökkent a részvétel az egyesületi eseményeken, valamint a tagdíjfizetési hajlandóság. „Sok boszszúságot okozott a tevékeny társak számára a többiek hanyagsága is (tagdíjak nem fizetése, nem válaszolás a meghívókra, könyvtári könyvek visszavételének „elfelejtése", mindez 1848-ig összesen négy esetben vezetett kilépéshez, közülük egy volt Kozma doktor).[122]

Utóbb is azonban Pesten maradt[123], innen jelentkezett honvédorvosnak. Katonaorvosi pályafutásáról, illetve a forradalom és szabadságharc bukása utáni sorsáról kevés adattal rendelkezünk. Kezdetben Veszprémben a 6. zászlóalj főorvosa volt. Az eddig fellelt források

114 Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvosdoktori értekezések. 1. kötet.* 294. o.; Kozma Josephus: *Dissertatio inauguralis pharmacologico-medica de cortice Cascarillae.*

115 Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvosdoktori értekezések. 1. kötet.* 294. o.

116 Frankl József: *Somogyi orvostörténeti szemle.*

117 Bodosi Mihály: *Adatok a XIX. század Somogy megyei kolerajárványaihoz.* 127–128. o.

118 *Orvosi Tár.* 1832/10. 67–68. o.

119 *Előfizetők névsora.*

120 Bugát Pál, Flór Ferenc: *Magyarországi orvosrend névsora 1840-re.*

121 *A Budapesti Kir. Orvosegyesület 1844/5-dik évi 1-sö ülésének jegyzőkönyve.*

122 Simon Katalin: *A Budapesti Királyi Orvosegyesület a kezdetektől a forradalomig.* 143–144., 155. o.

123 *Budapesti Utasító. 1848.*; Nader, Joseph: *Medicinal-schematismus der österreichischen Monarchie.* 133. o.

alapján nem állapítható meg, hogy a későbbiekben hol szolgált, Bona Gábor szerint „bizonyára végig részt vett a szabadságharcban, mivel 1867-ben a Somogy megyei Honvédegylet volt törzsorvos-őrnagyként igazolta", de arról sem szólnak e kútfők, hogy Világos után milyen retorziók érték honvédorvosi tevékenysége miatt. Ami bizonyos, hogy 1859-ben a kaposvári kórház főorvosa, és ekkor a megyei börtönkórház egyik orvosa is volt.[124] 1860/1861 és 1863[125] között megyei főorvos, ezen idő alatt feladatait részben helyettesére ruházta át, de az 1864. év utolsó hónapjaiban a főispán újra Kozmát nevezte ki vármegyei főorvossá, ezen tisztét 1868-ig viselte.[126]

Érdekes momentum somogyi főorvosi tevékenységének kezdetéről, hogy 1861-ben vita alakult ki a Kaposvárott működő és eredendően alapítványiként megszervezett kórház nyilvánossá tétele körül. Kozma megyei főorvosként elfogadva „Dr. Töltényi János orvos-sebésztudor, a Kórház vezető-orvosa" 1861. január 17-én kelt iratában foglalt szakvéleményét a nyilvánosság mellett adta le voksát. A disputa ekkor a bujakóros betegek ellátása, illetve annak közegészségügyi vetületei körül bontakozott ki. (Töltényi kórházigazgatóról – jelen téma szempontjából – azt is ki kell emelni, hogy a forradalom és szabadságharc alatt maga is honvédorvos lett, a császári seregből lépett a „rebellis" haderő kötelékébe. Töltényi János 1842-ben a Josephinumban szerzett katonaorvosi, orvos-sebészi végzettséget, 1843-ban szülész- és szemészorvossá avatták, első főorvosi szolgálati helye a császári sereg egyik dzsidás (ulánus) ezrede volt. A forradalom kitörésének időszakában, 1848. február 16-tól egészen októberig, Sauer mellé való kinevezéséig, Pesten lakott, az itt állomásozó 5. sz. tüzérezred főorvosaként szolgált, 1848 őszén pedig a Hadügyminisztérium egészségügyi osztályfőnökének helyettese lett. A szabadságharc bukásáig megmaradt e pozícióban a négy osztályfőnök Sauer Ignác, Stáhly Ignác, Flór Ferenc, majd Lumniczer Sándor (1821–1892) mellett. „a három hadi egészségügyi osztályfőnök: Stáhly, Flór és Lumniczer alatt ő képviseli a jogfolytonosságot, az intézkedések és rendeletek megtervezője és fogalmazója; főnökei távollétében ő vezeti a hadügyminisztérium egészségi osztályát.[127] A szabadságharc bukása után egy éven át tartó haditörvényszéki vizsgálatot folytattak ellene, 1850-től Kaposvárott telepedett le és dolgozott a városi kórházban 1857-ig fizetéstelen orvosként. Legfontosabb feladata eleinte az volt, hogy a szabadságharc alatt az osztrák sereg által (le)használt és rettenetes állapotban hátrahagyott épületet és eszközparkot rendbe hozza. Utóbb Csurgóra került járásorvosnak és csak 1860-ban vette át újra a kaposvári kórház vezetését. 1866-ban részt vett a porosz–osztrák háborúban, a kiegyezés után pedig újra katonaorvosnak jelentkezett az immáron legális nemzeti

124 *Gyógyászat*. 1861/1. 24. o.; Linzbauer, Ferenc Xaver: *Statistik des Medicinal-Standes, der Kranken- und Humanitäts-Anstalten der Mineralwässer, Bäder, Trink- und Gesundbrunnen von Ungarn*. 197. o.

125 Gáspár Ferenc: *Megtalált évek. A kaposvári kórház története 1849-1870 között*. 320-327. o. (továbbiakban: Gáspár)

126 Bodosi Mihály: *Adatok a XIX. század Somogy megyei kolerajárványaihoz 134. o.*

127 Antal – Zétény: 220 – 221. o.; Bodosi Mihály, Frankl József: *Somogy jeles orvosai. 18-19. század*.; Közlöny. 1848/146. 709. o.

haderőbe, a Magyar Királyi Honvédségbe, de pályázatára végül választ nem kapott. 1870-ben Kaposvárott halt meg.[128])

Visszatérve Kozma József kaposvári megyei főorvosi működéséhez: a kórház ügye „háromszor is (január, augusztus, november) szerepelt a vármegyei közgyűlés előtt, a kórházi választmány is többször tárgyalta, végül 1861. november 21-én megszületett a végleges határozati javaslat: „Tekintetes Somogy vármegyének január 21-én tartott nagygyűlésében dr. Kozma József megyei főorvos Úrnak a megye kórházáról tett jelentése olvasatván fel, s az a kórház Választmányának adatott ki véleményezésre. A kórházi Választmány a főorvos úr jelentését általában helyeselvén, az abban kifejtett nézeteit is helybenhagyja és magáévá teszi. Ugyanis

a.) az emberiesség és a civilisatió hangosan követelik, hogy a megyei kórház ezután is ne csak somogyi, hanem nyilvános, azaz minden szenvedőt befogadó legyen. Mindazonáltal legfőbb tiszteletet fordítva az alapítványi, aztán a somogyi betegekre.

b.) A kórház többször vizsgáltatván, miután az nem csak külcsín és tisztaságra, hanem a betegek kosztjára, azok szolgálatjára, orvoslására nézve is minden tekintetben kielégítőnek, sőt, mondhatni virágzó állapotban lévőnek találtatott. A főorvos Úr nézete szerint amint eddig, úgy ezután is a régi állapotban meghagyatni véleményeztetik, annál is inkább, mivel a katonákért a hadipénztár, a teljesen szegényekért pedig az Országos pénztár is folyamatosan fizetnek, és csakis ezután lőn lehetővé a kórházat ezután is kitartani. A megyének jövője pedig bizonytalan.

c.) Mivel az idei számadások csak decemberben záratnak le, az aktívum összegét még most nem tudhatni – ezért a megyei kórházban netán teendő reformokat a Kórházi Választmány még most nem javasolhat.

d.) A rabok kórháza annyiban jobb karba helyeztetett, hogy most a rabok számára a régi helyiség visszaadatván, az az orvoslásra és betegek befogadására sokkal alkalmasabb. Kaposvárott, nov. 21-én. 1861. Csépán Antal, a Kórházi Választmány elnöke."

A kórházat mindig is támogató alispán elérte, hogy az 1861. decemberi megyegyűlés kimondja: a megye alapítványi kórházának nyilvános közkórházi jellegét fenn kell tartani, és önálló igazgatás alatt kell megszervezni. Megtörténik a kórház leltár szerinti átadása.[129]

Azonban 1861-ben volt még egy egészségügyi vonatkozású téma, amely a helyi hatóságok és törvényhozás munkáját is tematizálta, nevezetesen a börtönkórház helyzete. Kozma József vármegyei főorvosként az év első hónapjaiban foglalkozott az intézménnyel és a következő véleményt tárta a Vármegyei Bizottmány elé: „Ami a rabok kórházát illeti, itt is többrendbeli hiányosságot találtam, de okait fel nem fedhetem, mivel azok még a régi rendszerben látszanak fenekleni: e tekintetben tehát alázatosan kérem a Tekintetes megyei Bizottmányt, méltóztassék egy küldöttséget kinevezni, mely a hiányokat, azok okait kipuhatolná, s a javítására célszerű eszközöket és módokat a jövő gyűlésben a Tekintetes Bizottmánynak előterjesztené." A kór-

128 Antal – Zétény: 220 – 221. o; Frankl József, Bodosi Mihály: *A két Töltényi életműve és példája*.; Közlöny. 1848/146. 709. o.; Közlöny. 1848/194. 1191. o.

129 Gáspár 328. o.

ház bizottság általi bejárása megtörtént, és a vármegye 1861. április 30-ai ülése a helyzet orvoslásáról döntést is hozott. A börtönkórház kapacitását 12 főben határozták meg, gondoskodtak a szükséges felszerelések, eszközök beszerzéséről, illetve arról, hogy a beavatkozásokat (az irat külön említi az érvágást és a köpölyözést) csak orvos végezheti, borbély nem. Így a rabok ellátása így jobb színvonalú lett; mindezzel együtt a városi kórház megerősödésével párhuzamosan a rabkórház szerepe és támogatottsága egyre csökkent.[130]

Kozma doktor katonai kötődése idősebb korára is megmaradt. Bár maga honvédorvosi szolgálatot nem teljesített, a kiegyezés utáni lehetőségekkel élve azonban ott találjuk A *Honvéd* előfizetőinek névsorában[131], illetve korabeli sajtóhírek szerint a Somogy-megyei Honvédegylet 1868. február 5-ei bálján adományával is támogatta az egyletet.[132] Kaposvárott halt meg 1888-ban.[133]

SZIGETHVÁRI SZIGETHY MIHÁLY

1810-ben született és úgyszintén Kaposvárról származott; 1837-ben kapott orvosi, sebész és szülészmesteri diplomát. Honvédorvosnak való jelentkezésében azt írta, hogy az adonyi uradalom „zsoldos orvosa", és ekkor a Vác–Szob vasútvonal 10 000 munkásának doktora.[134] Sauer felterjesztésében egyedül az ő adataihoz fűz megjegyzést: »a 7-ik zászlóaljhoz Szombathelyen főorvosul a jeles tehetségű Szigethi sebészmestert« ajánlja.[135] Katonaorvosi működéséről kevés adat áll rendelkezésre, egy apró adalék olvasható Nagy Iván balassagyarmati volt honvéd memoárjában:, aki „Szigethy [Mihály] zászlóalji főorvos sympatheticus [rejtélyes, titokzatos] ajánlás"-áról tesz említést.[136] Az azonban biztosan tudható, hogy századosi rangban szolgált és szolgálati helye, Lipótvár 1849. február elején történt eleste után a szabadságharc végéig a königgraetzi várbörtönben raboskodott.[137] Utóbb visszatért szülővárosába, de honvédorvosi múltja miatt bizonnyal még jó ideig nem számíthatott szakmai és társadalmi sikerekre, elismerésre. 1850 nyarán nyert alkalmazást ideiglenes polgári orvosként, feladata a fogház és a törvényszék orvosi ellátása volt. 1851. április 24-én váltotta őt a kijelölt állandó orvos[138], ekkor állt szolgálatba a piarista rend mernyei uradalmában. Itteni életéről közöl érdekes és megrázó momentumot Frankl József, Kaposvár orvostörténetének jeles kutatója: 1853. július 1-jén uradalmi orvosként kérelemmel fordult az uradalom kormányzójához:

130 Gáspár. 320. o.
131 *A Honvéd*. 1867/6. 3. o.
132 *A Honvéd*. 1868/18. 7. o.
133 Bona. 213. o.; Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvosdoktori értekezések. 1. kötet*. 294. o.; Hortobágyi Ágost: *Somogyi Helikon*. 103. o.; Antal – Zétény: 154. o.
134 Antal – Zétény: 215. o.
135 Frankl József: *Somogyi orvostörténeti szemle*.
136 *Nagy Iván naplója. (Visszaemlékezések)*. 78. o.
137 Bona. 218. o.
138 Gáspár. 319. o.

„Nekem bár vas türelmem, és minden iparkodásom daczára a jelen mostoha körülmények közt keresetem csak alig elég a mindennapi legszükségesebbek megszerezhetésére; oka lévén orvosi szolgálataim gyérem bérezése, de mint új, kezdő szegény gazdának a körülményeim is mostohábbak lévén: bátor egész alázatossággal megkérem Nagyságodat, hogy […] a minden hivatalnoknak járó egy hízó sertvéssel évenkénti fizetésemet kegyesen meg javíttatni méltóztatna […] ígérvén egyszersmind: e vélem teendő Nemes Nagylelkűségért, fáradhatatlan és lelkiismeretes orvosi munkásságomat az összves javadalmak bármely részében, még a barmok körüli előforduló betegségeknél is. Ki egyébként mély tisztelettel vagyok nagyságodnak, alázatos kéztsókoló szolgálja."[139]

Szigethy Mihály 1855-ben már Pesten praktizált, és Bona Gábor vonatkozó írása szerint ebben az esztendőben halt meg hitvese[140], Saager Mária, akitől két leánya született: Emma és Aloysia.[141] A politikai enyhülés, illetve az új lakóhely – a családi tragédia mellett – azonban már valódi érvényesülési lehetőségeket hozott számára. Köztudott, hogy a szabadságharchoz az orvostársadalom jelentős hányada csatlakozott katonaorvosként vagy akár civilként is, így az értelmiség ezen szegmense kollektív bűnösként számos retorzióban részesült, sokuk szabad hivatásgyakorlása, tudományos szakmai és közéleti tevékenysége csak a politikai viszonyok megváltozása után bontakozhatott ki (újra). A 1861-es pesti helyhatósági választásokon azonban a városban működő orvosok „krémje" ismét előtérbe került. „A városi közönség önkényt hajlandó [volt] a városi ügyek intézésében tekintélyes szerepet engedni a keblebeli orvosoknak […] a 290 városi képviselő közé 16 orvostudort, 3 sebészt és 3 gyógyszerészt választott." A *Gyógyászat*ban közölt anonim összeállítás – melynek szerzője Kapronczay Károly szerint maga az egyik városatya, Poór Imre volt[142] – az „orvos-képviselők" nevét és szavazataik számát is megadta: Sauer Ignác (2631 szavazat), Bugát Pál (2629), Pólya József (2618), Grósz Ferenc (2604), Havas Ignác (2600), Balassa János (2591), Bókái János (2395), Poór Imre (2211), Halász Géza (2172), Bene Ferenc: (1977), Kovács Sebestyén Endre (1870), Batizfalvy Samu (1759), Lumniczer Sándor (1752), Szabó Alajos (1560), Gurovics Tamás (1555), Wagner János (1540). A sebészek közül Szigethy Mihály kapta a legtöbb voksot, 1570-et, Wagner Endrének 1541, Tessényi Józsefnek pedig 1361 polgár szavazott bizalmat, és a képviselők közé került még Sztupa György (2546), Schernhoffer Károly (2395) és Török József (2395) honos gyógyszerész is.[143] Az illusztris névsorból számos személy 48-as honvédorvos és/vagy az orvoskar jeles professzora volt, illetve a korabeli tudományos műhelyekhez, a Rókus Kórházhoz vagy

139 Frankl József: *Somogyi orvostörténeti szemle*.; Kanyar József: *Harminc nemzedék vallomása Somogyról*. 2. kiad. 314-315. o.

140 Bona. 218. o.

141 *Szigethy Mihályné Saager Mária gyászjelentése*.

142 Kapronczay Károly: *Választások Magyarországon – Orvosok és gyógyszerészek az önkormányzatokban 1861-1862-ben*. 87. o.

143 *A pestvárosi utóbbi tisztújítás és az orvosok*.

az *Orvosi Tár* szerkesztőségéhez, szerzői holdudvarához tartozott. Fontos is volt, hogy a városatyák között egészségügyi szakemberek is legyenek, hiszen 1866–1867-ben az országot, a vidéket nagyobb mértékben, de magát Pest városát szintúgy súlyos kolerajárvány sújtotta. Pest 136 566 lakosa közül 4075 betegedett meg, az országos adatok szerint 153 705 beteg közül összesen 69 628 halt meg.[144]

Pesten az első megbetegedést a Terézvárosban regisztrálták 1866. július 17-én és nem sokkal ez után Hamza Máté elnök vezetésével közegészségügyi bizottság alakult [többek között Szigethy Mihály] részvételével, amely fontos járványügyi rendelkezéseket hozott. A kolerások számára külön fiók-kórházak szervezését, városban az orvosi járványkerületek kijelölését írta elő, a lakosság körében bevezetendő étrendi, magatartási és higiénés szabályokat határozott meg. Figyelemmel voltak a kereskedelemben az élelmiszerek minőségére, a szegényebb néprétegek számára ingyenes levesosztást vezettek be és elrendelték a terek, házak, vendégfogadók, csatornák, pöcegödrök, árnyékszékek, középületek, különösen az iskolák tisztántartását, vasgáliccal történő fertőtlenítését.[145] Az ideiglenes járványkórházak felállításában – éppúgy, mint a szabadságharc alatt a tábori egészségügyi ellátás megszervezésében – dr. Szigethy Mihálynak néhány képviselőtársával karöltve jelentős szerepe volt.[146]

A város pedig meghálálta a járvány leküzdéséért munkálkodó városatyák elkötelezett és nagy szaktudáson alapuló tevékenységét, az 1867-es választásokon többüknek, így Szigehty doktornak is újra bizalmat szavazott.[147] Az újabb választási ciklust azonban már nem tudta kitölteni, 1868. április 4-én 59 éves korában meghalt. Halálhírét több fővárosi lap[148] közzétette, a *Nefelejts* méltón és jogosan „jeles orvos s buzgó hazafi"-nak titulálta az elhunytat.[149]

MANGOLD SALAMON

Mangold Salamon (1811–1872[150]) a Nyitra megyei Vágújhelyen született zsidó családban[151], Pesten diplomázott az 1839/1840-es, illetve az 1843/1844-es tanévben[152], disszertációját a köszvényről írta (Mangold Salamon. Podagra. Specimen inaug. med. Budae, 1839[153]). Utóbb a császári sereg Galíciában állomásozó 58. gyalogezredében volt alorvos, egy 1848-as orvosi sematizmus

144 Gazda István: *Magyar közegészségügyi kronológia. 1867 -1896.*
145 Halász Gejza: *A Budapesten uralgott járványos betegségek történelme különös tekintettel a cholerára.*
146 *Újdonságok.*
147 *Budapesti Közlöny.* 1867/22. 236. o.; *Gyógyászat.* 1868/15. 312. o.
148 *Fővárosi Lapok*. 1868/82. 327. o.
149 *Nefelejts.* 1868/15. 180. o.
150 *Mangold Salamon.*
151 Hevesi Simon: *Magyar zsidók naptára 1941.* 32. o.; Újvári Péter: *Magyar zsidó lexikon.* 673. o.
152 Hőgyes Endre: *Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről.* 239., 266. o.
153 Győry Tibor: *Magyarország orvosi bibliographiája 1472-1899.* 93. o.

szerint Jaroslawban lakott[154]. 1848. július 8-ával a pécsi, 8. zászlóalj főorvosa lett[155]. Nagyrészt a délvidéki seregben teljesített szolgálatot, de saját alakulatát valószínűleg más feladat miatt – egy időre elhagyta, egy 1849. július 21-ei irat szerint azonban ekkor már visszatért eredeti beosztásába.[156] A szabadságharc bukása utáni sorsáról annyi tudható, hogy egy darabig Pesten élt[157], 1866-ban már fürdő- és járásorvos Szobráncon, Ung megyében, a *Gyógyászatban* közöltek szerint itt halt meg 1872-ben, 60 éves korában.[158] Halálhíre kapcsán érdekes adalékot közöl Rózsay József doktor a *Gyógyászat* hasábjain: „Mangold Salamon, kerületi és fürdőorvos Szobráncon. Az 1848 – 49-iki hadjáratban honvédtörzsorvos volt. A 30-as években tanulókorában Pesten dicséretesen működött mint correpetitor, megkönnyítvén ügytársainak előmenetelét. A Rókus-kórház akkori kis bonctermében ugyanis tanfolyamokat tartott a gyakorlati bonctanból azon időben, midőn elegendőnek tartatott Hempel bonctani kézikönyvét a tanuló által szóról-szóra betanultatni s a hallgató a tanár által előmutatott készítményt alig láthatta egyszer, s a távolság miatt csakis felületesen. Ezen magán-előadásoknak nagy előnye volt, s akkori ügytársai, kik közé magam is tartozom, jó emlékezetben tartjuk a boldogultat."[159] Ezekkel ellentétben azonban Mikár Zsigmond az 1891-ben megjelent *Honvéd-névkönyv*ében még 1890-ben is élőként emlékezik meg róla.[160] Életrajzának számunkra ismeretlen adatai lehet, hogy éppen Fekete Lajos kisújszállási városi tiszti főorvos tervezett művében, a *Magyar orvosok és orvosírók emlékezete* című ismeretlen lelőhelyű kéziratában benne vannak. Az összeállításról maga a szerző, Fekete Lajos tett közzé hírt „A T. orvosi közönséghez" címen a *Gyógyászat* 1875. március 20-ai számában, amely szerint Mangold Salamon életrajzát is feldolgozta.[161] Kár, hogy e mű kellő előfizető hiányában nem jelent meg, akkor kevesebb kérdőjel maradt volna ezen jeles katonaorvos biográfiáját illetően.

154 Nader, Joseph: *Medicinal-schematismus der* österreichischen *Monarchie. 1848.* 125. o.

155 Gazda. 2. kötet. 442. o.; Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. 8. kötet.* 510. o.; Antal – Zétény: 170. o.

156 Bona. 213. o.

157 Antal – Zétény: 170. o.

158 Bona 213 – 214. o.; Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvosdoktori értekezések. 2. kötet.33.* o.; *Gyógyászat*. 1872/3. 48. o.

159 Rózsay József: *Megemlékezés az elhunytakról*. 724. o.

160 Mikár Zsigmond: *Honvéd-névkönyv. Az 1848/49-diki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól*. 62. o.

161 *Gyógyászat*. 1875/12. 179-180. o.

ROSENBERG KÁROLY

Rosenberg Károly zsidó származású[162] és német ajkú[163] gyökerekkel rendelkezett, életútjáról nagyon kevés konkrétum áll rendelkezésre. Az Antal–Zétény-féle adattár szerint ő volt kinevezésekor a legidősebb főorvos, aki a 2. zászlóaljnál is szolgált, de „szlávtudása" miatt áthelyezték a kassai 9. zászlóaljhoz. Végzettsége szerint okleveles szemész-, fogász- és sebészorvos, aki még a szabadságharc előtt nyolc évig Batthyány Lajos, a későbbi kormányfő háziorvosa is volt, utóbb pedig Mészáros altábornagy főhadiszállásán szolgált Flór Ferenccel együtt.

A vonatkozó orvostörténeti szakirodalom a szabadságharc alatti fogorvosok között jegyzi, Huszár György írásából azonban az is ismeretes, hogy Rosenberg tábori doktor, a fehértemplomi honvédkórház igazgatója igen büszke volt arra, hogy 840 betege közül csupán 7 halt meg. Meg kell jegyezni, hogy ez a háborús halálozási arányokhoz képes valóban szép teljesítmény.[164] Az 1909-es XVI. nemzetközi orvosi kongresszus katonaorvosi szekciójáról szóló beszámoló szerint ugyanis „A történelem azt mutatja, hogy a háborúk mortalitásában négyen halnak meg egy olyanra, ki a harctéren szerzett sebesülésbe hal bele."[165]

A magyar szabadságharc honvédorvosai című összeállítás szerint jelentős publikációs tevékenységet is folytatott.[166] Ezt némi irodalomkutatás a legmesszemenőkig igazolta. Rosenberg doktor széles látó- és érdeklődési köre 1848 előtt kiterjedt az akkor még teljesen új gyógyászati irányzatra, a homeopátiára is. 1843-ban – a címoldal adatközlése szerint a Batthyány-család háziorvosa, ám ekkor már bizonnyal Pesten tartózkodott[167] – az irányzatot ért számos támadás ellenében Lipcsében tette közzé hazai és külföldi kollégái tapasztalatait[168]. Tagja volt a német és francia hasonszervi gyógyászati társaságoknak, 1845-ben már hazai homeopata orvosi egyesület szervezésén munkálkodik[169], 1845-ben pedig az uralkodó engedélyezte számára, hogy a palermói hasonszervi akadémiától nyert oklevelet elfogadja.[170] Közben, az 1844-es pozsonyi országgyűlés elé többedmagával terjesztett be – sikertelen – beadványt e módszer beépítése érdekében az egyetemi orvosképzésbe.[171] A forradalom és szabadságharc alatt pedig a Batthyány-kormány intézkedett – bizonnyal a Rosenberggel való korábbra visszanyúló kapcsolata okán is – az orvosképzés reformja kapcsán arról, hogy e diszciplína is egyetemi stúdiummá váljon. (Végül azonban Homeopátia Tanszék csak 1870-ben alakult a pesti universitáson,

162 Hevesi Simon: *Magyar zsidók naptára 1941*. 32. o.
163 Kóczián Mária, Kölnei Lívia: *A homeopátiás gyógyítás története Magyarországon 1820-1990*. 81. o.
164 Gazda. 2. kötet. 361. o.
165 *A nemzetközi orvosi congressus katonaegészségügyi szakosztályából*.
166 Bona. 216. o.; Antal – Zétény: 195. o.
167 Kiss László: *A magyarországi homeopaták első egyesülete (1843-1845)*. 224. o.
168 Rosenberg, Carl Heinrich: *Fortschritte und Leistungen der Homöopathie in und ausser Ungarn*.
169 Kóczián Mária, Kölnei Lívia: *A homeopátiás gyógyítás története Magyarországon 1820-1990*. 76-81. o.
170 *Az orvosi kar 1846-ban. Jegyzőkönyv az Orvosi-kar 1846-ik évi április 26-án tartott II. köz üléséről*. 92. o.
171 Rózsa György Gyula: *Hasonszervi gyógyítás a reformkori Magyarországon*. 45. o.

ennek megszervezésében Argenti Döme vállalt jelentős szerepet.) Munkásságával kapcsolatos adalék még, hogy „Ő cs. kir. apost. felsége Rosenberg dr. pesti gyakorló orvosnak benyújtott illy czimű munkájáért: Des Leibes und der Seele vollständige Gesundheitslehre[172] egy 12 aranyt nyomó ő felsége arczképével díszített arany érdempénzt gr. Dietrichstein főkamarás ur által elküldeni méltosztatott."[173] Vagyis az Udvar szemében bizonnyal megbízhatónak tűnő, németül publikáló orvos akkor vette át a császári elismerést, amikor esetleg már éppen jelentkezett is az ország függetlenségéért harcoló „rebellis" hadsereg katonaorvosának.

Rosenberg Károly hadi orvosi szolgálatáról annyi bizonyos, hogy a honvédseregben törzsorvosi rangot kapott[174] és – Huszár már hivatkozott tanulmányában írja, hogy – felajánlotta a Hadügyminisztériumnak, hogy megírja a tábori orvosi szolgálat szabályait. Az általam ismert forrásokban ennek elkészültéről nem találtam adatot.

1849 utáni tevékenysége, további sorsa nagyrészt egyelőre még ismeretlen. Az azonban bizonyos, hogy 1850-ben Bécsben két szakkönyve is megjelent[175], mindkettő címoldalán önmagát bécsi orvosként és a Goldene Ehrenmedaille für Kunst und Wissenschaft kitüntetettjeként titulálja. Ekkor már a Battyhány családdal, az 1849. október 6-án kivégzett miniszterelnökkel való kapcsolatára nincsen utalás, pedig az érdeklődési kör, a kutatási terület és az egyleti tagságok azonossága egyazon személyre utal. Bona Gábor szerint lehetséges, de közel sem bizonyos, hogy Budapesten 1902-ben halt meg[176], éppily bizonytalan a Gyógyászatban 1873-ban közölt hír igazsága, mely szerint a volt honvéd törzsorvos volt az a Rosenberg Károly rimaszécsi sebész, a Gömör Kishont Megyei Orvos- Gyógyszerész Egylet tagja, aki a „Feled körüli vasúti munkások kezelése alatti ragályzás folytán" küteges hagymázban (kiütéses hastífuszban) lelte halálát.[177] Ha elfogadjuk azt, hogy ő volt a legidősebb honvédorvos, akkor talán utóbbi dátum közelebb állhat az igazsághoz, azonban nyitott a kérdés, hogy ha a forradalom alatti szerepvállalása után 1850-ben Bécsben praktizálhatott és publikálhatott, akkor idős korában miért vállalt lakhelyétől távoli és meglehetős fizikai kihívásokkal járó orvosi feladatot.

172 Rosenberg, Carl Heinrich: *Des Leibes und der Seele vollständige Gesundheitslehre*.

173 *Közlöny*. 1848/6. 17. o.

174 Bona. 220. o.

175 Rosenberg, Carl Heinrich: *Die Krankheiten der Respirations- und Circulations-Organe und deren Behandlung nach homöopathischen Grundsätzen*.; Rosenberg, Carl Heinrich: *Die Lustseuche in allen ihren Formen und Stadien*.

176 Bona. 216. o.

177 *A gömör-kis-hontmegyei orvos-gyógyszerész-egylet folyó évi [1873] april hó 28-án tartott gyűléséről*.

WALTER FERENC

A római katolikus vallású családban 1822-ben született Walter Ferenc (a korabeli forrásokban Valter névformával is előfordult) 1847 áprilisában doktorált Pesten, sebész- és szülészorvosi végzettséget szerzett, disszertációját az arzén hatásáról, az arzénmérgezésről és annak gyógyításáról írta, művét pedig szüleinek ajánlotta s megható, szép szavakkal mondott köszönetet nekik a nagy áldozatokért, mellyel kitaníttatták őt.[178] Ez feltehetően szűkösebb anyagi erőforrásokkal rendelkező családi háttérre utal. Öt hónapot szolgált – eltérő vélemények olvashatók a szakirodalomban – a császári sereg 5. huszár- vagy tüzérezredének kórházi orvosaként. Az Antal–Zétény-féle összeállításban olvasható az Itáliában állomásozó huszárezred, Bona Gábor írja a tüzérezredet. Utóbbi esetben Walter Ferenc oklevele megszerzése után Pesten maradt és a mai Honvédkórház akkori jogelődjében dolgozott 1847 májusa és szeptembere között. Ezt látszik alátámasztani az *Orvosi Tár*ban olvasható „Orvos-statistikai adatok" közlése: „1847-ki aprilis hónaptól fogva 1847-dik végéig következő orvosi személyek telepedtek le Pest-város kebelében, u. m. … Walter Ferenc … orvostudorok."[179], illetve a Budapesti Utasító című fővárosi adattár közlése is.[180] Tehát minden valószínűség szerint pesti orvosként jelentkezett Sauer Ignác felhívására. Debrecenbe a 10. honvéd zászlóalj kötelékébe, 1849. február 16-ával a 4. hadosztály rendezőfőorvosának nevezték ki, utóbb Kmety György hadosztályának egészségügyi vezetője volt. 1849 májusában részt vett Buda ostromában – a Hadtörténelmi Levéltár őrzi Walter főorvos századosnak a budai vár vízgépére történt rohamnál megsebesült és a főkötöző helyre beszállított sebesültek május 13-án készült névjegyzékét.[181] 1849. július 15-én már törzsorvosi rangban szolgált.[182]

Walter Ferenc honvéd törzsorvos 1849 utáni sorsáról biztos adatok nem állnak rendelkezésemre. Egy talán őrá vonatkozó utalás van arra, hogy Kmetty György környezetéhez tartozóként végül a hírhedt Újépület foglya lett.[183] A hivatkozott forrás meglehetősen bizonytalan, ám a történelmi események ismeretében még az is lehetséges, hogy igaz. Az sem elképzelhetetlen, hogy utána kényszersorozás során – még jól járt, ha idővel korábbi rangját megtartva – a császári sereg katonaorvosa lett; a *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes* 1851-es, 1852-es és 1853-as köteteiben ugyanis (újra) az 5. tüzérezrednél, korábbi szolgálati helyén „szükség idejére szolgálatba állított" tábori főorvosként, illetve sebészorvosként szerepel

178 Walter Ferenc: *Dissertatio inauguralis medica sistens tractatum brevem medico-forensem de arsenico*. 4. o.

179 *Orvosi Tár*. 1848. 1. 144. o.

180 *Budapesti Utasító. 1848.*

181 *Walter Ferenc főorvos százados törzsorvosa névjegyzéke a budai vár vízgépére történt rohamnál megsebesült és a főkötöző helyre behozott egyénekről.*

182 Bona. 219. o.; Gazda. 2. kötet. 456. o.; Antal – Zétény: 228. o.; Bona Gábor írja a tüzérezredet, az Antall – Zétény-féle összeállításban olvasható az Itáliában állomásozó huszárezred.

183 Károly János: *Fejér vármegye története*. 316., 324. o.

egy bizonyos Franz Walter[184], akinek halálhírét az *Österreichischer Soldatenfreund* 1853. október 22. száma teszi közzé. A rövid hír szerint az aktív állományú katonaorvos 1853. augusztus 4-én vesztette életét.[185] Ha ő tényleg Kmetty tábornok rendezőfőorvosa volt, akkor mindössze 31 mozgalmas évet élt, ezen rövid idő jelentős részét áldozta a magyar szabadságért.

Ők voltak tehát a forradalom kezdete után rögtön megszerveződő honvédség első katonaorvosai, honvéd főorvosok

Gyökereik, nemzetiségük, családi hátterük, felekezeti hovatartozásuk, indíttatásaik, szakmai-tudományos érdeklődésük széles skálán mozogott, abban azonban mindannyian egyek voltak, hogy a haza hívására korábbi katonai vagy civil életüket, tudományos munkásságukat, vagyonukat, családjukat hátrahagyva vállalták, hogy a szabadságharcban tábori körülmények között, veszélyben, nehézségek ellenére elkötelezett hazafiakként helytálljanak hivatásukban. Bona Gábor sommás ítéletét elfogadva kimondható, hogy Sauer jó emberismeretét, szakmai-pszichológiai érzékét dicséri, hogy „A kiválasztás a jelentkezett orvosok köréből szerencsésnek tekinthető. Czindery Pál, Kálazdy Ignác, Kozma József, Matavovszy Ferinánd, Rosenberg Károly, Szabó Vazul és Walter Ferenc a későbbiek folyamán törzsorvos lett a honvédseregben”[186], de a fentiek közül a többiek is becsülettel szolgáltak, egyikük sem hagyta cserben a szabadságharcot. Látható, hogy a megtorlás vagy a bujdosás, emigrációba kényszerülés fenyegetése miatt sem váltak hűtlenné.

A szabadságharc bukása után – fogságból kiszabadulva, vagy bujdosásban az enyhülést kivárva, esetleg emigrációban a szabadságot megtalálva – visszatértek hivatásuk gyakorlásához, de megőrizték magukban, életükben, közéleti tevékenységükben katonáskodásuk emlékét. Többen megtartották érdeklődésüket a katonaság és a katona-egészségügy iránt, amint lehetett – ki itthon, ki külhonban – újra mundért öltöttek, csatlakoztak a kiegyezés után létrejött, immáron legális és reguláris Magyar Királyi Honvédséghez. Tagjai lettek a honvédegyleteknek, olvasói az első hazai katonai lapnak, A *Honvéd*nek. Közéleti tevékenységükben megyei főorvosként, orvos-képviselőként, tudósként, patrióta vagy szociális célok támogatóiként szolgálták tovább hazájukat, szűkebb és tágabb közösségüket.

Biográfiáik még ma is csak töredékesek, újabb és újabb források, forráscsoportok feldolgozása még a jövő kutatás feladata, emlékük ápolása, példájuk követése azonban ma is jogos, méltó és a jelen erkölcsi kötelessége.

184 *Militärschematismus des österreichischen Kaiserthumes*. Kaiserl. Königl. Hof- und Staats-Druckerei, Wien, 1851. 470., 617., 619. o.; Ua. 1852. 698. o.; Ua. 1853. 758. o.

185 *Österreichischer Soldatenfreund*.

186 Bona. 220. o.

Szakirodalom, könyvek, tanulmányok, cikkek:

16. orvoskongresszus 1884 augusztusában. In: Hazai Tudósítások 1984/15-16., 12. o. https://library.hungaricana.hu/hu/view/HazaiTudositasok_USAHUN_1984/?pg=337&layout=s (A letöltés időpontja: 2024. augusztus 16.)

A 48-iki napokból. In: Nemzet 1889/2350., 1.o.

Az 1885. évi budapesti országos általános kiállításra elfogadott bejelentések. In: Közgazdasági Értesítő 1884/37., 1436. o.

6989. eln. 1887. szeptember 13. In: Rendeleti Közlöny 1887/38., 285. o.

Ács Tivadar: *A száműzöttek*. Fiala János 1848-49-i honvédalezredes emlékiratai az emigrációból. Hungária, Budapest, 1943. Terebess Online. https://terebess.hu/keletkultinfo/fiala1.html (A letöltés időpontja: 2024. augusztus 14.)

Antal Lajos, Zétény Győző: *A magyar szabadságharc honvédorvosai*. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1948.

Balassa Béla: *A Kossuth-idők hazafias orvosai*. Karpathia, München, 1954, 52. o.

Bécsből. In: Hírnök, 1843/80., 280-281. o.

Beküldetett. In: Nemzeti 1848/55., 215. o.

Bem halála Aleppóban. In: Magyar vasárnap 1950/51., 3. o.

Bem tábornok sétabotja. In: Székely Nemzet 1892/109., 3. o.

Bernstein Béla: *Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz és a zsidók*. Franklin-társulat, Budapest, 1898, 325. o.

Bodosi Mihály: *Adatok a XIX. század Somogy megyei kolerajárványaihoz*. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv. 27. Somogy megyei Levéltár, Kaposvár, 1996.

Bodosi Mihály, Frankl József: *Somogy jeles orvosai. 18-19. század*. Somogy Megyei Levéltár – Somogy Megyei Pedagógiai Intézet, Kaposvár, 1982, 28 – 31. o

Bolgárfalvy: *Előpatak*. In: Fővárosi Lapok 1881/178., 1045. o.

Bona Gábor: *A honvédsereg első katonaorvosai (1848)*. In: Hadtörténelmi Közlemények 2019/1., 205 – 223. o. https://epa.oszk.hu/00000/00018/00280/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_2019_01_205-223.pdf (A letöltés időpontja: 2024. augusztus 17.)

A Budapesti Kir. Orvosegyesület 1844/5-dik évi 1-ső ülésének jegyzőkönyve. In: Orvosi Tár 1845/1., 1. o.

Budapesti Utasító. 1848. Gyurián és Bagó betűivel, Budán, 1848, 144. o.

Bugát Pál, Flór Ferenc: *Magyarországi orvosrend névsora 1840-re*. Trattnet-Károlyi, Pest, 1840, 83. o.

Bugyi Balázs: *Sebészettörténetünk vitatható személyisége*: *Nagel Emil kolozsvári sebésztanár*. In: Orvosi Hetilap 1977/36., 2168. o.

Buterin, T. és mások: *Polustoljetni dug:* Šime *Vlahović (1932. – 1977.) i imunološka priprema prve transplatacije burega u Hrvatskoj = Half a century of debt:* Šime *Vlahović (1932 – 1977) and immunological preparation of the first Kidney transplantation in Croatia*. In: Acta Medico-historica Adriatica 2021/1., 151 – 168. o. https://doi.org/10.31952/amha.19.1.9 (A letöltés időpontja: 2024. augusztus 15.)

Chyzer Kornél: *A magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1840-től 1890-ig*. In: Zemplén, Sátoraljaújhely, 1890.

Csillag István: *Kálazdy Mór törzsorvos az 1848/49-es szabadságharcban*. Magyar Izraeliták Országos Képviselete (közread.): Évkönyv. 1981/82. Magyar Izraeliták Országos Képviselete, Budapest, 1982, 101–111. o.

D. i.: *Bem apó botja*. In: Székely Nemzet 1892/124., 3. o.

Dr. Matavovszky Nándor. In: Gyógyászat 1894/43., 520. o.

Egressy Gábor törökországi naplója 1849-1850. Kozma Vazul, Pest, 1851, 121–122. o.

Előfizetők névsora. In: Orvosi Tár 1838/25., 411–414. o.

Az erdélyi Csanka havas alatt. In: Fővárosi Lapok 1885/185., 1189. o.

Frankl József, Bodosi Mihály: *A két Töltényi életműve és példája*. In: Orvosi Hetilap 1987/34., 1794–1797. o.

Frankl József: *Somogyi orvostörténeti szemle*. Kaposvári Megyei Kórház, Kaposvár, 1973, 77. o.

Gaal Jenő: *Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája*. 3. kötet. Monographia-Bizottság, Arad, 1898, 497 – 498. o.

Gáspár Ferenc: *Megtalált évek. A kaposvári kórház története 1849-1870 között*. In: A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei. 4. Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár, 2016. 311 – 338. o. https://doi.org/10.26080/krrmkozl.2016.4.311 (A letöltés időpontja: 2024. november 9.)

Gazda István: *Magyar közegészségügyi kronológia 1867 -1896*. A modern hazai közegészségügy kialakulása 1867–1896. Tanulmányok és dokumentumok a 150 éve megindult egészségügyi reformról (DVD). MATI – MOT, Budapest, 2017. 1-50. o. REAL – az MTA Könyvtárának Reppozitóriuma. https://real.mtak.hu/55785/ (A letöltés időpontja: 2024. október 2.)

Gazda István: *A szabadságharc egészségügye és honvédorvosai*. 1-2. kötet. Piliscsaba – Budapest, Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, 2000.

Gortvay György: *Az* újabbkori *magyar orvosi művelődés és egészségügy története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953, 224. o.

A gömör-kis-hontmegyei orvos-gyógyszerész-egylet folyó évi [1873] april hó 28-án tartott gyűléséről. In: Gyógyászat 3/24., 381. o.

Gyászhír. In: Eger 5/13., 102. o.

Gyöngyösről a következő sorokat vettük. In: Eger 1866/38., 318. o.

Hajnal István: *A Kossuth-emigráció Törökországban*. 1. kötet. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927, 678. o.

Halász Gejza: *A Budapesten uralgott járványos betegségek történelme különös tekintettel a cholerára*. Magyar Királyi Tudomány-egyetemi Könyvnyomda, Budapest, 1879, 62 – 64. o.

Halálozások. In: Vasárnapi Újság 1902/43., 709. o.

Hamvai E.: *Fiala Jánosnak följegyzései Bem apó utolsó napjairól, betegségéről és haláláról*. In: Régi Iratok és Levelek Tára, 1906/5-6., 23–31. o.

Háromszázhuszezer koronás hagyaték. In: Pesti Napló 1908/86., 6. o.

Hatszázezer korona kulturális célra. In: Magyarság 1903/280., 4. o.

Héjja Julianna Erika: *Az orvosi szereptudat és a hivatás társadalmi presztízse a 19. század folyamán*. In: Bárka 2021/3., 70–75. o. http://www.barkaonline.hu/archivum/barka_202103.pdf (A letöltés időpontja: 2024. október 2.)

Hermann Róbert: *A forradalom és szabadságharc centenáriuma a magyar történetírásban*. In: Századok 2019/3. 477 – 501. o.

Hermann Róbert: *Görgei Artúr és Csány László levelezése. 2. rész*. in: Fons. 1998/2., 159 – 205. o. https://epa.oszk.hu/03300/03304/00014/pdf/EPA03304_fons_1998_02_159-205.pdf (A letöltés időpontja: 2024. szeptember 28.)

Hevesi Simon: *Magyar zsidók naptára 1941*. In: Springer ny., Budapest, 1940.

Hollán Henrik: *Adatok és szemelvények a Szent Rókus Közkórház és fiókjai alapításának és fejlődésének történetéből*. Medicina, Budapest, 1967.

A honvédorvosok kinevezése. In: Gyógyászat 1870/27., 447. o.

Hortobágyi Ágost: *Somogyi Helikon*. Hortobágyi Ágost, Kaposvár, 1928.

Hőgyes Endre: *Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről*. Athenaeum, Budapest, 1896.

Huszár Ferenc: *A piskii csata*. In: A Honvéd 1868/44., 350–353. o.

Jelenvolt: Dr. Szabó Vazul. In: Székely Nemzet 1892/142., 3. o.

Kanyar József: *Harminc nemzedék vallomása Somogyról*. 2. kiad. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár, 1989.

Kapronczay Károly, Angetter, D.: *Szabó, Basilius (Vazul)*. Österreichisches Biographisches Lexikon. Bd. 14. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2012. 98. o.

Kapronczay Károly: *Választások Magyarországon – Orvosok és gyógyszerészek az önkormányzatokban 1861-1862-ben*. In: Orvosi Hetilap 2000/2., 85–88. o.

Károly János: *Fejér vármegye története*. 2. Csitári K. és Tsa, Székesfejérvár, 1898.

Kertbeny Károly: *Alphabetische Namensliste ungrischer Emigration: 1848-1864*. Kiessling, Brüssel –Leipzig, 1864.

Kineveztetnek… In: Közlöny 1849/33., 118. o.

[A Kir. Magyar Természettudományi Társulat] Évnegyedes közgyűlés aug. 22-kén 1846. In: Orvosi Tár 1846/23., 367 – 368. o.

Kiss László: *Külső ártalom (pipázás) rákkeltő szerepéről – reformkori magyar közlés*. In: Orvosi Hetilap 1996/12., 643–644. o.

Kiss László: *A magyarországi homeopaták első egyesülete (1843-1845)*. Orvostörténeti Közlemények. 190-193. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár, Levéltár – Magyar Orvostörténeti Társaság, Budapest, 2005. 223 – 228. o.

Kóczián Mária, Kölnei Lívia: *A homeopátiás gyógyítás története Magyarországon 1820-1990*. Orvostörténeti közlemények. 178-181. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár, Levéltár – Magyar Orvostörténelmi Társaság, Budapest, 2002. 75–110. o.

Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon*. 1. kötet, A középkortól 1849-ig. Kalligram, Pozsony, 2012.

Kossuth Lajos levele Matavovszky Ferdinánd törzsorvosnak, a gyöngyösi katonai kórház állapotáról. Kossuth Lajos összes munkái. 14. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1953. Arcanum Digitális Tudománytár. https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiv-12A32/kossuth-lajos-184849-ben-iv-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-masodik-resz-1849-januar-1aprilis-14-12A3F/511-gyongyos-1849-aprilis-10-kossuth-egyeb-fontosabb-intezkedesei-aprilis-10-erol-14F4F/e-matabovszky-ferdinand-torzsorvosnak-a-gyongyosi-katonai-korhaz-allapotarol-14F61/ (A letöltés időpontja: 2024. augusztus 14.)

Kovalszky Ferenc: *Közlemények az aradmegyei kórházból*. In: Orvosi Hetilap 1876/42., 867–871. o.

Kozma Josephus: *Dissertatio inauguralis pharmacologico-medica de cortice Cascarillae*. Beimel, Pestini, 1831.

Kővári László: *Erdély története 1848-49*. Emich, Pest, 1861.

Laszlovich Ágost Károly: *Dissertatio medica variolarum et vaccinae historiam illustrans* ... pro gradu medicinae doctoris assequendo, edita per Aug. Car. Laszlovich Croatam Zagrabiensem. Typis Ludovici Landerer de Füskút, Pestini, 1838.

Linzbauer, Ferenc Xaver: *Statistik des Medicinal-Standes, der Kranken- und Humanitäts-Anstalten der Mineralwässer, Bäder, Trink- und Gesundbrunnen von Ungarn*. Braumüller, Wien, 1859.

M. I.: *Hazánk földje*. 1. Előpatak. In: Magyarország és a Nagyvilág 1881/36., 570. o.

A magyar emigránsok Törökországban. Pap János feljegyzései nyomán kidolgozta Szalczer Sándor. Taizs ny., Pécs, 1893.

A Magyar Királyi Honvédelmi Ministerium és a Honvédség névkönyve. 1877. évre. Hivatalos kiadás. Légrády, Budapest, 1877.

Mangold Salamon. Nemzeti névtér. https://magyarnemzetinevter.hu/person/725754 (A letöltés időpontja: 2024. október 6.)

Mainzer János: *A Kolozsvári Orvos-sebészi Tanintézet történeti vázlata. 1775-1872*. Ajtai, Kolozsvár, 1890.

Mikár Zsigmond: *Honvéd-névkönyv. Az 1848/49-diki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól*. Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1891.

Miskolczy Ambrus: *Horn Ede zsidó reformtörekvései 1848-1849-ben*. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2004/3–4., 41–73. o.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Katalog. https://katalog.nsk.hr/F/?func=direct&doc_number=000183113 (A letöltés időpontja: 2024. augusztus 6.) HIBÁS/INAKTÍV URL

Nader, Joseph: *Medicinal-schematismus der* österreichischen *Monarchie. 1848*. Kaulfuss, Prandel & Comp., Wien, 1848.

Nagy Iván naplója. (Visszaemlékezések). Nagy Iván Történeti Kör, Balassagyarmat, 1998.

A nemzetközi orvosi congressus katonaegészségügyi szakosztályából. In: Honvédorvos 1901/6., 46. o.

Niemeyer Felix: *A részletes kór- és gyógytudomány tankönyve*. MOKT, Buda, 1865.

Az Országos Kiállítás kitüntetései. In: Budapesti Közlöny 1885/240., 3. o.

Az orvosi kar 1846-ban. Jegyzőkönyv az Orvosikar 1846-ik évi április *26-án tartott II. köz üléséről*. In: Gyógyászat 1869/6., 91 – 96. o.

Az orvostanhallgatók segélyegylete Pesten. In: Pesti Napló 1863/3892., 2. o.

Österreichischer Soldatenfreund. 1853/85., 681. o.

A pestvárosi utóbbi tisztújítás és az orvosok. In: Gyógyászat 1861/15., 319 – 320. o.

Pogányné Rózsa Gabriella: *Könyvgyűjtő katonaorvosok György Aladár Magyarország köz- és magánkönyvtárai című művében*. In: Könyv és Nevelés 2018/4., 62 – 84. o. https://epa.oszk.hu/03300/03300/00016/pdf/EPA03300_konyv_es_neveles_2018_4_062-084.pdf (A letöltés időpontja: 2024. augusztus 15.)

Rosenberg, Carl Heinrich: *Fortschritte und Leistungen der Homöopathie in und ausser Ungarn*. Ludwig Schumann, Leipzig, 1843.

Rosenberg, Carl Heinrich: *Die Krankheiten der Respirations- und Circulations-Organe und deren Behandlung nach homöopathischen Grundsätzen*. Verlag von Franz Leo, Wien, 1850.

Rosenberg, Carl Heinrich: *Des Leibes und der Seele vollständige Gesundheitslehre*. 4 Bde. Gerold, Wien, 1846–1847.

Rosenberg, Carl Heinrich: *Die Lustseuche in allen ihren Formen und Stadien*. Jasper, Hügel & Manz, Wien, 1850.

Rózsa György Gyula: *Hasonszervi gyógyítás a reformkori Magyarországon*. In: Honismeret 2003/1., 41–46. o. https://epa.oszk.hu/03000/03018/00175/pdf/EPA03018_honismeret_2003_04_041-046.pdf (A letöltés időpontja: 2024. augusztus 22.)

Rózsay József: *Megemlékezés az elhunytakról*. In: Gyógyászat 2/45., 724. o.

S. Pataky Leo: *A mariseli csata napja*. In: Kolozsvár 1892/176., 1. o.

Sándor Pál: *Az emancipáció történetéhez Magyarországon 1840-1849*. In: Századok 1995/2., 285–334. o.

Simon Katalin: *A Budapesti Királyi Orvosegyesület a kezdetektől a forradalomig*. Tanulmányok Budapest múltjából. 2013. Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2013. 131 – 174. o.

Spira György: *A pestiek Petőfi és Haynau között*. Enciklopédia, Budapest, 1998.

Svéd László: *Aktualitások és tények a katonaorvoslás történetéből*. In: Honvédorvos 2007/3-4., 143 – 151. o. https://epa.oszk.hu/04900/04906/00166/pdf/EPA04906_honvedorvos_2007_3-4.pdf (A letöltés időpontja: 2024. augusztus 6.)

Svéd László, Faludi Gábor: *Gondolatok a járványokról, háborúkról, pandémiáról és a honvédelemről.* In: Honvédorvos 2020/3-4., 37 – 53. o. https://doi.org/10.29068/HO.2020.1-2.35–51 (A letöltés időpontja: 2024. augusztus 9.)

Egy szabadsághős ereklyéje. In: Vasárnapi Újság 3/36., 434. o.

A Székely Nemzeti Muzeum. In: Székely Nemzet 1892/154., 3. o.

Szigethy Mihályné Saager Mária gyászjelentése. Országos Széchényi Könyvtár PANDea. https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/606200 (A letöltés időpontja: 2024. október 2.)

Szőts Sebestyén: *Csányi László kormánybiztos tevékenysége 1848 áprilisától szeptember végéig.* Molnár András (szerk.): Kossuth kormánybiztosa Csány László 1790-1849. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1990. 63 - 132. o.

Tagányi Károly: *Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett nemesi oklevelek jegyzéke*. (X. közlemény). In: Turul 1885/4., 181 – 187. o.

Újdonságok. In: Sürgöny 1867/54., 3. o.

Vasvári Jenő: *Az 1848-as szabadságharc tábori kórházai. 2. rész*. In: Katonaorvosi Szemle 1955/4., 384–394. o.

Vasvári Pál emléke. In: Vasárnapi Újság 1885/32., 521. o.

Vasvári Pál gyűrűje (I.) In: Fővárosi Lapok 3/203., 884. o.

Vasvári Pál gyűrűje (II.) In: Magyar Újság 3/204., 2–3. o.

Vasvári Pál s a mariseli csata. In: Budapesti Hírlap 1885/214. melléklet

Vezeichniß der im Schuljahr 1839/40 an der medic. chirurgischen Josephs-Akademie greduiert gewordenen Doctoren… Wiener Zeitung. 1840/270. 1845. o.

Walter Ferenc: *Dissertatio inauguralis medica sistens tractatum brevem medico-forensem de arsenico.* Typis Joannis Gyurián et Martini Bagó, Budae, 1847.

Lexikonok, kézikönyvek:

Bán Péter: *Magyar történelmi fogalomgyűjtemény. 1. kötet*. Heves Megyei Levéltár, Eger, 1980.

Benda Kálmán: *Magyarország történeti kronológiája. 3. kötet, 1848–1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

Dörnyei Sándor: *Régi magyar orvosdoktori értekezések. 1–3. kötet*. Borda Antikvárium, Budapest, 1998-2010.

Győry Tibor: *Magyarország orvosi bibliographiája, 1472–1899*. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1900.

Militärschematismus des österreichischen *Kaiserthumes*. 1848-1853. Kaiserl. Königl. Hof- und Staats-Druckerei, Wien, 1847–1853.

Nagy Iván: *Magyarország családai. 10. kötet*. Ráth Mór, Pest, 1863.

Szentiványi Zoltán: *Századunk névváltoztatásai*. 1800–1893. Hornyánszky, Budapest, 1895.

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. 1-14. kötet*. Hornyánszky, Budapest, 1891–1914.

Újvári Péter: *Magyar zsidó lexikon*. Pallas, Budapest, 1929.

Levéltári iratok:

Czindery Pál rendező főorvos jelentése a budai Császár-fürdő melletti kórház sebesült katonáiról. Buda, 1849. június 1. HL. VII. 203. 1848/1849-es gyűjtemény. 31_35_l.jpg

Driska Szilárd (Konstantin) levele. Szeged, 1849. július 25. HL. 1848/1849-es gyűjtemény. VII. 203. 39_419_l.jpg

Lugosi Szabó család említése. MNL OL A 130 – Illésy – 1sz30/2. Hungaricana. https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/hu_mnl_ol_a130_illesy_1sz_0030_2/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzemFibyBkZSBsdWdvcyJ9 (A letöltés időpontja: 2024. szeptember 6.)

Matavovszky Nándor kérelme. Tiszafüredi főhadiszállás., 1849. március 27. HL. 1848-1849-es gyűjtemény. VII. 203. 18_535_l.jpg.

Österreichische Staatsarchiv. HHStA Kabinettsarchiv Staatsrat 1843: 6154. Forrás: Hungaricana. https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/BecsSeg/163027/?list=eyJxdWVyeSI6ICJsYXN6bG92aWNoIn0 (A letöltés időpontja: 2024. szeptember 6.)

Töltényi János őrnagy és törzsorvos jelenti az Országos Főhadparancsnokságnak. Szeged, 1849. július 20. HL. VII. 203. 1848/1849-es gyűjtemény. HL. VII. 203. 39_227a_l.jpg.

Varga segédtiszt átirata Matavovszky Nándor kérelméről. Tiszafüred, 1849. március 29. HL. 1848-1849-es gyűjtemény. VII. 203. 19_131_l.jpg.

Walter Ferenc főorvos százados törzsorvosa névjegyzéke a budai vár vízgépére történt rohamnál megsebesült és a főkötöző helyre behozott egyénekről. Buda, 1849. május 13. HL. VII. 203. 1848/1849-es gyűjtemény. 27_345_l.jpg.

Sajtóhírek az Arcanum Digitális Tudománytárból, a Hungaricánából és az Annoból:

Budapesti Közlöny. 1867, 1885
Egyetértés. 1884
Ellenőr. 1871, 1872
Fővárosi Lapok. 1868, 1881
Függetlenség. 1881
Gazdasági Lapok. 1870
Gyógyászat. 1861, 1864, 1868, 1870, 1871, 1872, 1875, 1876, 1892
A Hon. 1881
A Honvéd. 1867, 1868
Kais. Kön. priv. Agramer Politische Zeitung. 1845/54. 237. o.
Kolozsvár. 1892, 1893
Közlöny. 1848–1849.
Magyar Polgár. 1881
Magyarország és a Nagyvilág. 1869
Nefelejts. 1868
Orvosi Hetilap. 1863., 1864
Orvosi Tár. 1832, 1848
Pesti Hírlap. 1848., 1902–1903.
Politikai Újdonságok. 1870, 1881
Reform. 1872.
Rendeleti Közlöny. 1882
Székely Nemzet. 1892, 1893
Vasárnapi Újság. 1885

THE FIRST TEN CHIEF MILITARY DOCTORS OF THE 1848/1849 REVOLUTION AND WAR OF INDEPENDENCE IN HUNGARY. BIOGRAPHICAL DATA

Authors **Gabriella Pogányné Rózsa, PhD,** HDF Medical Centre

Keywords military history, history of military healthcare, military doctors, 1848/1849

Abstract *The military health service of the Hungarian Defence Forces began on May 21, 1848, when a decision was made to appoint military doctors for the newly organized 10 battalions. The first doctors of the Hungarian (Honvéd) Army bravely undertook to leave everything for Hungarian freedom and for the soldiers fighting in the war of independence. This study presents their largely unknown biographies in 1848/1849 and the following years.*